AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
UNEC BİZNES MƏKTƏBİ

UNEC Biznes Məktəbinin direktoru

i.e.n., dos. Hacıev Nazim Özbəy oğlu

“____________________” (imza)

“__” _____________ 2024-cü il

“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ASİYA ÖLKƏLƏRİ İLƏ TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAF PRESPEKTİVLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYA İŞİ

İxtisasın şifri və adı: 060409 Biznesin təşkili və idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Ümumi təyinatlı

Qrup: A2/2-22

Magistrant:
Qurbanova Həqiqət Mehdi
_____________________imza

Elmi rəhbər:
i.e.d., prof Quliyev Rövşən Rasim
____________________imza

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d., Şəfizadə Elnurə Rafiq
_____________________imza

Kafedra müdiri:
i.e.n., dos. Məmmədova Sevər Mömin
_____________________imza

BAKI-2024

“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ASİYA ÖLKƏLƏRİ İLƏ TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAF PRESPEKTİVLƏRİ”

Xülasə

Dissertasiya işinin aktuallığı: Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə mövcud olan ticarət əlaqələrinin istiqamətlərinin təhlil olunması, eləcə də bu sahə ilə bağlı elmi və praktik əhəmiyyətli təklif və tövsiyyələr vermək ticarət sahəsinin inkişafı üçün əhəmiyyətlidir. Buna görədə Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə mövcud olan ticarət əlaqələri ön plana çəkilmişdir.

Dissertasiya işinin məqsədi: Dissertasiya işinin əsas məqsədi Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə mövcud olan ticarət dövriyyəsini araşdırmaq, gələcəkdə bu sahənin inkişafı üçün müəyyən təkliflər verməkdir.

Dissertasiya işində istifadə edilmiş biznes tədqiqat metodları: Tədqiqat işində tarixi, analiz, sintez, induksiya və deduksiya metodlarından istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin informasiya bazası: Tədqiqat işində informasiya bazası olaraq müxtəlif internet resurslarından, yerli və beynəlxalq qurumların məlumatlarından istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin məhdudiyyətləri: Tədqiqat aparılan zaman bir sıra məhdudiyyətlər meydana çıxmışdır. Bu məhdudiyyətlərə beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri, aparıcı Asiya ölkələrinin ticarəti dövriyyəsi haqqında məlumatların kifayət qədər olmaması aiddir.

Dissertasiya işinin praktik nəticələri: Tədqiqatın əsas praktik nəticələri Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə idxal və ixrac əməliyyatlarının Azərbaycan üçün əlverişli şəraitdə həyata keçirilməsinə tövhə verməkdir. Bu təkliflər ticarət əlaqələrinin inkişafına öz müsbət təsirini göstərə bilər.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi təşkilat, müəssisə və biznes sahələr: Tədqiqatın nəticələri Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə mövcud olan ticarət əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində, o cümlədən, ticarət dövriyyəsinin inkişaf etdirilməsində maraqlı olan şəxslər tərəfindən istifadə olua bilər.

Açar sözlər: *Asiya ölkələri, Beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri, Ticarət, Azərbaycanın Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələri*

Təşəkkürnamə

Mən, Qurbanova Həqiqət Mehdi qızı “Azərbaycan Respublikasının Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf prespektivləri” adlı magistr dissertasiyası işimin yazılmasında mənə göstərdiyi akademik və praktiki dəstəyə görə elmi rəhbərim Quliyev Rövşən Rasim oğluna dərin təşəkkürümü bildirirəm.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ 5

FƏSİL I. BEYNƏLXALQ TİCARƏTİN NƏZƏRİ – METODOLOJİ BAZASI 8

1.1. Beynəlxalq ticarətin nəzəriyyələri 8

1.2. Ölkələrarası ticarətə təsir edən amillər 17

FƏSİL II. APARICI ASİYA ÖLKƏLƏRİ VƏ ONLARIN BEYNƏLXALQ TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİ 21

2.1. Asiyanın aparıcı ölkələrinin sosial-iqtisadi və demoqrafik vəziyyəti (son 5 il üzrə analiz) 21

2.2. Asiyanın aparıcı ölkələrinin xarici ticarəti 44

FƏSİL III. AZƏRBAYCANIN APARICI ASİYA ÖLKƏLƏRİ İLƏ TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİNİN PERSPEKTİVLƏRİ 56

3.1. Aparıcı Asiya ölkələrinin Azərbaycanın beynəlxalq ticarətində rolu və yeri 56

3.2. Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələri (mal qrupları kəsimində) 62

3.3. Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf istiqamətləri 67

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR 73

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT 75

Cədvəllərin siyahısı 81

Diaqramların siyahısı 82

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Prezident İlham Əliyevin yürütdüyü müdrik və uzaqgörən siyasət sayəsində xüsusilə 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycanın nüfuzu artıb. Ölkəmiz özünə yeni etibarlı tərəfdaşlar qazanıb. Ölkəmizlə əməkdaşlıq etmək istəyən ölkələrin sayı isə günü-gündən artır. Əlbəttə ki, bu çox böyük uğurdur.

Asiya qitəsinin böyük və kiçik dövlətləri ilə Azərbaycanın ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələri mövcuddur. Bu əlaqələr müxtəlif sahələr üzrədir.

Son illərdə yeni layihələr Azərbaycanın daha tez tanınmasına müsbət təsir edir. Belə layihələrə "Bir kəmər, bir yol"-u, "Şahdəniz-2"-ni, "Azəri-Çıraq-Günəşli"-ni misal göstərə bilərik.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri, onların növləri haqqında daha geniş informasiya internet resurslarından əldə olunmuşdur. Azərbaycan dilində mövcud olan ədəbiyyatda isə kifayət qədər dolğun informasiya mövcud deyil.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Bu tədqiqatın məqsədi Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə olan ticarət əlaqələrinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat aparıcı Asiya ölkələrinin Azərbaycanın beynəlxalq ticarətində rolu və yerini nəzəri, metodoloji aspektlərini müəyyən etmək, həmçinin hazırki ticarət əlaqələrini qiymətləndirmək məqsədi daşıyır.

Bu məqsədə çatmaq üçün qarşıya qoyulmuş bir sıra vəzifələr vardır:

1. Beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri haqqında ümumi məlumat əldə etmək.
2. Ticarət sahəsində uğurlu inkişaf etmək üçün ölkələrarası ticarətə təsir edən amilləri müəyyənləşdirilməsi.
3. Daha sonra isə Asiyanın aparıcı ölkələrinin sosial-iqtisadi və demoqrafik vəziyyətini son 5 il üçün analiz etmək.
4. Əsas lazımlı məlumatlardan biri də, Asiyanın aparıcı ölkələrinin xarici ticarətidir.
5. Aparıcı Asiya ölkələrinin Azərbaycanın beynəlxalq ticarətində rolunu və yerininin müəyyən edilməsi.

6. Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrində hansı məhsulların üstünlük təşkil etdiyini müəyyən etmək.

7. Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Bu tədqiqat vəzifələrini tamamlayaraq, Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarətdə rolunu və yerini müəyyənləşdirəcəyik.

Tədqiqatın obyekti və predmeti: Tədqiqat işinin obyekti ticarət əlaqələridir. Tədqiqatın predmeti isə ticarət əlaqələrinin inkişaf məsələlərinin təhlilidir.

Tədqiqatın metodları: Tədqiqat işində tarixi, analiz, sintez, induksiya və deduksiya metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tarixi metod vasitəsi ilə beynəlxalq ticarət nəzəriyyələrinin yarandığı tarixlər ardıcıllıqla şərh olunmuşdur.

Analiz metodunda Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə mövcud olan ticarət əlaqələri bir sistem kimi götürülür. Bu metodda seçilmiş 6 aparıcı Asiya ölkəsinin həm idxal, həm də ixrac məlumatları ayrı-ayrılıqda təhlil edilmişdir. Bu isə ticarət əlaqələrinin əsas inkişaf prespiktivlərini daha yaxşı araşdırmağa imkan yaradır. Analiz və sintez metodu tədqiqat işində əsas məlumatların araşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

İnduksiya metodunda faktlardan nəzəriyyəyə hərəkət nəzərdə tutulur. Ticarət əlaqələri ilə bağlı məlumatlar toplanılır və sistemləşdirilir.

Deduksiya metodunda isə nəzəriyyədən faktlara hərəkət nəzərdə tutulur. Yəni, toplanan məlumatlar əsasında müxtəlif nəticələr və təkliflər hazırlanmışdır.

Bundan əlavə tədqiqat işində inkişaf qanunauyğunluqlarını müəyyən etmək üçün qrafiklərdən və cədvəllərdən istifadə olunub. Çünki həm qrafik, həm də cədvəllər məlumatları daha yaxşı başa düşməyə və dərindən təhlil aparmağa imkan yaradır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya işinin yazılmasında müxtəlif resurslardan istifadə edilir. Dissertasiyanın informasiya bazası üçün internetdə mövcud olan müxtəlif elektron mənbələrdən məlumatlar toplanmışdır. Eyni

zamanda Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin və Dövlət Gömrük Komitəsinin rəqəmləri və informasiya resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Əsas məhdudiyyətlərdən biri analiz üçün yüksək keyfiyyətli və həcmli məlumatların az olmasıdır. Araşdırma aparılmış obyektlərin sayı məhdud olması tədqiqatın məhdudiyyətləri hesab etmək olar.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Azərbaycanın və aparıcı Asiya ölkələrinin idxal və ixracının dinamikasının tədqiqi əsasında Azərbaycanın bu ölkələrlə ticarət əlaqələrinin qarşılıqlı əlverişli şərtlərlə genişlənməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir.

Nəticələrin praktik əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Ticarət sahəsində işləyən şəxslər, biznesmenlər bu dissertasiya işi sayəsində Azərbaycanın idxal, ixrac məlumatları haqqında məlumat əldə edə bilərlər. Həmçinin ticarət haqqında buraxılış işi və dissertasiya işi yazan şəxslərdə onlara lazım olan məlumatları əldə edə bilərlər.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat, cədvəllərin siyahısı və diaqramların siyahısından ibarətdir.

FƏSİL I. BEYNƏLXALQ TİCARƏTİN NƏZƏRİ METODOLOJİ BAZASI

1.1 Beynəlxalq ticarətin nəzəriyyələri

Ticarət dedikdə 2 fərqli tərəf arasında mövcud olan mal və yaxud xidmət mübadiləsi nəzərdə tutulur. Ticarət növlərinə topdansatış və pərakəndə ticarəti misal göstərə bilərik. Topdansatış dedikdə adındanda göründüyü kimi böyük miqdarda ticarət nəzərdə tutulur. Bu ticarət istehsalçı və distribyutorlar arasında baş verir. Pərakəndə ticarət isə birbaşa istehlakçıya malların və ya xidmətlərin göstərilməsidir.

Ticarəti daxili və beynəlxalq ticarət kimi də təsnif edə bilərik. Daxili ticarət dedikdə bir millət daxilində baş verən ticarət nəzərdə tutulur. Beynəlxalq ticarət isə millətlər arasında olan ticarətdir.

Müasir dövrümüzdə ticarət iqtisadiyyatın ən vacib hissəsidir. Dünya inkişaf etdikcə ölkələr arasında olan ticarət də daha da artdı. Ölkələr özünü tam təmin edə bilmədiyindən beynəlxalq ticarətə ehtiyac yarandı. Nəticədə ölkələr mal və xidmətlər görə bir-birindən asılı hala düşdülər. Ancaq ticarət yeni anlayış deyil. 16-17-ci əsrlərdə merkantilizmin böyüməsi ilə barter sistemi mərhələli şəkildə aradan qaldırıldı. 18-ci əsrdən etibarən liberalizm populyarlaşdı. Nəticədə malların sərhədlərdən sərbəst şəkildə hərəkət etməsinə imkan yarandı. Beləliklə, liberalizm ölkələr arasında beynəlxalq ticarətə yol açdı.

Beynəlxalq ticarət ÜDM-ə böyük təsir göstərir. İndiki dövrdə biz əvvəlki dövürdən daha çox xidmət və mal ticarət edirik. Qlobal malların ixracı 1983-cü ildən etibarən kəskin şəkildə artdı. Beləki artım 1,8 trilyon ABŞ dollarından 18,4 trilyon ABŞ dollarına çatdı. 5,9 trilyon ABŞ dolları isə ticarət xidmətlərinin payına düşür. Qlobal olaraq, biz ildə adambaşına təxminən 7000 dollar ticarət edirik. Beləliklə, beynəlxalq ticarət bu gün qaçınılmaz hal alıb.

Beynəlxalq ticarət bir konsepsiya kimi müəyyən nəzəriyyələrə əsaslanır. Bu nəzəriyyələrdə beynəlxalq ticarəti müxtəlif perspektivlərdən izah etməyə kömək edir. Klassik və müasir nəzəriyyə olmaqla 2 düşüncə məktəbi mövcuddur (modern-theory-of-international-trade).

Beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri klassik nəzəriyyələrə qədərki konsepsiyalar, klassik nəzəriyyələr, neoklassik nəzəriyyələr və müasir nəzəriyyələr olaraq bölünür.

Klassik nəzəriyyələrə qədərki konsepsiyalara merkantilizm və fiziokratizm aiddir.

Merkantilizim sözü italyan sözü olub mənası tacir deməkdir. O yaranana qədər iqtisadi nəzəriyyə müstəqil tədqiqat sahəsi olmamışdır. İqtisadi tədqiqatlar sistemsiz şəkildə aparılmışdır və iqtisadi fəaliyyət müstəqil fəaliyyət sahəsi kimi qəbul edilməmişdir. İqtisadi hadisəni, qanunauyğunluqları və prosesləri öyrənən ilk nəzəri praktik sistem merkantilizm olub.

Merkantilizm XV-XVIII əsrlərdə Qərbi Avropa ölkələrində iqtisadi siyasətin əsas hissəsini təşkil edirdi. Bunu da həmin dövrlərdə Qərbi Avropada baş vermiş sosial iqtisadi dəyişikliklərlə: milli bankların və dünya bazarının yaranması, əmtəə-pul nünasibətlərinin inkişafı, böyük coğrafi kəşflər və s. ilə əlaqələndirmək olar.

Onların ideyaları və prinsipləri hələ də müasir bazar təsərrüfatlı sistemlərdə geniş istifadə olunur. Aktiv ticarət balansını bura aid edə bilərik.

Merkantilistlərin əsas ideya və prinsipləri bunlardır:

- Əsas amil qiymətli metalların yığımıdır.
- Dövlətin gücünün artırılması. Buna qızıl və gümüş kimi qiymətli metalların yığılması aiddir.
- Sənayenin inkişafına təsir edən əsas amil ucuz xammalın idxalıdır.
- Həmin məhsullara tariflərin tətbiq olunması.
- Xarici ticarəti tənzimləmək. Bunun sayəsində ölkəyə qızıl və gümüş axınını təmin etmək.

"Siyasi iqtisad" termini merkantilistlərlə bağlıdır. Bu termin ilk dəfə A. Monkretyen tərəfindən istifadə edilmişdir. "Siyasi iqtisadın traktatı" əsərini 1615-ci ildə nəşr elətdirmişdir.

Bu nəzəriyyəni həm iqtisadi, həm də iqtisadi siyasət nəzəriyyəsinə aid edə bilərik. Merkantilizmin əsas məğzi ölkəyə qiymətli metalların cəlb olunmasıdı. Onlar qarşılarına məqsəd qoyublar ki, dövlətin qüdrətini və sərvətini artırsınlar. Ticarət sistemində bunun yollarını axtarırlar. Bu nəzəriyyədə tacirlərin və

sələmçilərin mənafeyi müdafiə olunur. Ticarət kapitalı kapitalın ilkin forması hesab olunur. Daha sonra isə sənaye kapitalı yaranmışdır (web2.anl.az).

Sonda belə nəticəyə gəlirik ki, merkantilizm təkcə İngiltərə, Fransa, Almaniya və İtaliyada deyil, Rusiya, İspaniya, Şotlandiya kimi ölkələrdə də üstünlük təşkil edib. Alexander Grey qeyd edirdi ki, "merkantilizm üç yüz il davam etmiş və buna görə də Avropadakı hər bir ölkənin düşüncə tərzinə, davranışlarına təsir göstərmişdir". Haney qeyd edir ki, “merkantilizm 16-18-ci əsrlərdə Avropa dövlət adamları arasında hökm sürən iqtisadi baxışları əhatə edir”.

Merkantilizmin əsas məqsədi ölkəni güclü etmək idi. Ölkənin gücü ölkənin sərvətində idi. Sərvət dedikdə ölkənin qızıl və gümüş kimi qiymətli metalları nəzərdə tutulurdu. Ən faydalı sərvət forması olduğu üçün merkantilistlər qızıla daha çox əhəmiyyət verirdilər.

Ölkə ticarət yolu ilə qızıl və gümüş əldə edə bilər. Bunun üçün də ölkədə əlverişli ticarət balansı olmalıdır. Bir sözlə, ixrac idxaldan artıq olmalıdır.

Onlar ticarəti ən mühüm məşğuliyyət sahəsi hesab edirdilər. Sənaye isə əhəmiyyətinə görə ikinci yerdə idi. Kənd təsərrüfatı isə o qədər də əhəmiyyət kəsb etmirdi (an-overview-of-mercantilism-physiocracy).

Merkantilistlərin iqtisadi ideyaları ilə mübarizə nəticəsində fiziokratlar məktəbi yarandı.

Fiziokratlar məktəbi klassik nəzəriyyəyə qədərki konsepsiyada əsas yer tutur. Bu məktəbin çoxlu görkəmli nümayəndələri var. Onlar bu nəzəriyyəyə öz töhvələrini veriblər. Artıq bu dövrdə Qərbi Avropa öz yetkinlik dövrünü yaşayırdı. Kapitalizm inkişaf etmişdi. XVIII əsrin ortalarında artıq bütün ölkələrdə iqtisadi dəyişikliklər baş vermişdir.

İlkin kapital yığımı dövrü artıq başa çatmışdı. Aqrar ölkələrdə, xüsusilə müstəmləkələrdə ticarət öz ictimai əhəmiyyətini itirmişdi.

F.Kene, V.Mirabo, A.R.Türqo fiziokratizmin görkəmli nümayəndələri idi. F.Kene 1694-cü ildə anadan olmuşdu. Təhsil almamışdır. Buna baxmayaraq tibb sahəsini müstəqil şəkildə öyrənmişdir. Daha sonra isə həkim işləmişdir. Tibbə aid bir neçə iş yazmışdır. Bunun nəticəsi olaraq elmi dərəcə almışdır.

Fiziokratizm məktəbinin əsasını Fransua Kene qoymuşdur. O, həmçinin bu məktəbin həm siyasi, həm də iqtisadi proqramını formalaşdırmışdır.

F.Kene 1756-cı ildə Didronun təklifi ilə ensiklopediya yazmağa başlayır. Bundan sonra onun həyatı dəyişir. Kenenin ətrafında inqilabi ruhda olan Didro, Helvetsi, Mirabo, Tyürqo var idi. Onlar müxtəlif mövzuları tənqid edirdilər. Məsələn, cəmiyyəti, dövlət quruluşunu, dini və s.

Xalqın iztirablarını, əzablarını yaxşı başa düşürdü. Saray mühitində yaşamasına baxmayaraq özü də xalq arasından çıxmışdı. Bundan başqa Kene kəndliləri də, aristokatları da yaxşı başa düşürdü. Onlar ilə sıx əlaqəsi mövcud idi. Kenenin iqtisadi baxışlarına təsir edirdilər. "Fermerlər", "Taxıl", "Əhali" və "Vergilər" adlı məqalələr 1756-1757-ci illərdə yazılmışdır. Bu məqalələr kənd təsərrüfatına həsr olunmuşdu.

Bir müddət sonra ensiklopediya ilə olan münasibətlərini kəsir. Çünki burdakı maarifçilər materialist idilər. Kene isə tam əksi idealist idi.

"Fermerlər" və "Taxıl" məqalələrinin əsas məğzi odur ki, çatışmamazlıqlar qeyd olunub. Məsələn əkinçilik sistemində olan gerilik, kənd təsərrüfatının təşkilinin zəif olması və s. O, istəyirdi ki, iri fermer təsərrüfatı yaransın. Aqrar mədəniyyətin artmasını və kənd təsərrüfatında muzdlu əməyin tətbiq olunmasını istəyirdi. İstehsal kiçik olduqda çoxlu sərvət itir. Bu da aclığa səbəb olur.

Sonda isə qeyd edə bilərik ki, Kene feodalizmin tamamilə ləğv olunmasını istəyirdi. Varlılar daha da varlanırdılar (web2.anl.az).

"Kənd fəlsəfəsi" əsərini F.Kene və tələbəsi Markiz de Mirabo 1763-cü ildə yazırlar. Bu əsərdə fiziokratlar haqqında məlumatlar verilir. Ancaq istiqamətin adı redaktə olunaraq "Fiziokratiya" əsərində verilmişdir. Bunu da Kenenin tələbəsi Nemur edir.

Jak Türqo fiziokrat iqtisadi nəzəriyyəsinin liderlərindən biri idi. O, 1776-cı ildə "Sərvətin yaranması və bölüşdürülməsi haqqında düşüncələr" əsərini yazmışdır. Bu əsərə görə də A.Smitdə maraq yaratmışdır.

1727-ci ildə Ann Raber Jak Türqo Parisdə anadan olmuşdur. O, zadəgan ailəsindən idi. Onun istedadı gənc yaşlarından özünü göstərməyə başlamışdır.

Kenenin təliminə görə fiziokratlar sistemi üç sinifdən ibarət idi. Birincisi məhsuldar sinif, ikincisi torpaq sahibləri sonuncusu isə bəhrəsiz. Məhsuldar dedikdə əkinçilər, bəhrəsiz dedikdə isə bütün yerdə qalanlar nəzərdə tutulur (Rzayeva Ş.M və Əliyeva L.Z., 2018 s.84-85).

Klassik nəzəriyyə haqqında danışarkən mütləq Adam Smitin, David Rikardonun və Con Stüart Millin adını qeyd etmək lazımdır.

Klassik nəzəriyyənin banisi Adam Smitdir. Onun ideyaları müasir dövrümüzdə də iqtisadi düşüncənin əsasını təşkil edir.

Adam Smit 5 iyun 1723-cü ildə Şotlandiyanın şərq sahilindəki liman şəhəri olan Kirkkaldidə anadan olmuşdur. Atası öldükdən sonra anası onu tək böyütmüşdür. On dörd yaşında təqaüdlə Qlazqo Universitetinə daxil olub. Daha sonra 1740-cı ildə o, Oksforddakı Balliol Kollecinə daxil olub. Daha sonra isə oranı tərk edib. Bir müddət mühazirələr oxuyur. Daha sonra o, Qlazqo Universitetində əvvəlcə məntiq professoru (1751), sonra isə əxlaq fəlsəfəsi professoru (1752) təyin edilmişdir. 1759-cu ildə "Əxlaqi hisslər nəzəriyyəsi" çap olunmuşdur (www.econlib.org/library).

Çox az sayda fərdi kitab onun "Xalqların sərvətinin təbiəti və səbəbləri haqqında araşdırma" əsəri qədər təsir göstərmişdir. Onun əmək bölgüsü və azad ticarət, mübadilədə şəxsi maraq, dövlət müdaxiləsinə məhdudiyyətlər, qiymət və bazarın ümumi strukturu haqqındakı mülahizələri iqtisadiyyatın "müasir"ə keçidi anını ifadə edir. Bəzən "Xalqların Sərvəti" əsərini iqtisadiyyata aid kitab kimi qəbul etmirlər. Onu daha çox sosiologiya, antropologiya, fəlsəfə, siyasi elm, tarix və iqtisadiyyatın daha geniş qarışığı olan "siyasi iqtisad"-a aid olduğunu deyirlər (iep.utm.edu/smith/).

David Rikardo ailədə 17 uşaqdan üçüncüsü olmuşdur. 14 yaşında olarkən Hollandiyada birjada ticarət etməyə başlayıb. Yəhudi olduğu üçün, o vaxtın qanunlarına əsasən onun başqalarına mane olmaq hüququ yox idi. Valideynlərinin varlı olmasına baxmayaraq Rikardo başqa dinə mənsub xanımla ailə qurduğuna görə onu mirasdan məhrum ediblər. Bundan sonra o, bankda işləməyə başlayır.

İqtisadiyyata Adam Smitin işləri ilə tanışlıqdan sonra başlamışdır. Onun əsas nəzəriyyələrinə “müqayisəli üstünlüklər”, “əmək dəyər” aiddir.

“Müqayisəli üstünlüklər” nəzəriyyəsində əsas məna ondan ibarətdir ki, ölkələr mütləq üstünlüyə malik olmasalar belə, istehsalda aşağı dəyərə malik olan malların istehsalında ixtisaslaşa bilərlər.

“Əmək dəyər” nəzəriyyəsində əmtəənin dəyəri onu istehsal etmək üçün sərf olunan əməklə ölçülür (david-ricardo.asp).

Neoklassik iqtisadiyyat əmtəə və xidmətlərin istehsalının, qiymətlərinin və istehlakının hərəkətverici qüvvələri kimi tələb və təklifə diqqət yetirən geniş bir nəzəriyyədir. Bu nəzəriyyə 1900-cü illərdə yaranmağa başlamışdı.

Klassikdən neoklassik iqtisadi nəzəriyyəyə keçid 1800-cü illərin sonlarında William Stanley Jevons, Carl Menger və Leon Walrasın işlərindən sonra oldu. Neoklassik iqtisadiyyatın əsas nəzəriyyəsi iqtisadiyyatın prinsipləri adlanır. Nəzəriyyə Alfred Marshall tərəfindən yazılmış və 1900-cü illərin əvvəllərində istifadə edilmişdir.

Neoklassik iqtisadçılar hesab edirlər ki, əsas istehlakçının şəxsi məmnuniyyətini maksimuma çatdırmaqdır. Belə olduqda insanlar məhsul və ya xidmətin faydalılığına dair qiymətləndirmələrinə əsaslanaraq satınalma qərarlarını qəbul edirlər. Bu rasional davranış nəzəriyyəsi ilə üst-üstə düşür. İnsanlar hansının onlar üçün daha yaxşı olduğunu müqayisə edərək iki variant arasında ən doğru hesab etdiklərini seçirlər.

Neoklassik iqtisadiyyat bir məhsulun və ya xidmətin çox vaxt istehsal xərclərindən yüksək və daha yüksək dəyərə malik olmasını şərtləndirir.

Bu iqtisadi nəzəriyyə bildirir ki, rəqabət iqtisadiyyat daxilində resursların səmərəli bölüşdürülməsinə gətirib çıxarır. Tələb və təklif qüvvələri bazar tarazlığını yaradır.

Keynsçi bu nəticəyə gəlir ki, bazarda tarazlıq və tam məşğulluq şəraitində artım hökumətin əsas iqtisadi prioritetləri olmalıdır.

Neoklassik iqtisadi nəzəriyyəni əsaslandıran üç fərziyyə ilə bu prinsipləri yekunlaşdırmaq olar:

1. Rasional düşüncə: İnsanlar hər zaman seçim edərkən özlərinin müəyyən etdikləri dəyər əsasında seçim edirlər.

2. Maksimumlaşdırma: İstehlakçıların əsas hədəfi faydanı maksimuma çatdırmaq, biznes isə əsas hədəfi mənfəəti maksimuma çatdırmaqdır.

3. Məlumat: İnsanlar müstəqil şəkildə öz seçimlərini edirlər. Çünki onların bu seçimlər barəsində müvafiq məlumatları olur.

Neoklassik iqtisadiyyatında tənqidçiləri var. Bu tənqidçiləri hesab edirlər ki, neoklassik yanaşma faktiki iqtisadiyyatları dəqiq təsvir edə bilmir. Onlar iddia edirlər ki, istehlakçıların seçim edərkən rasional davrandıqlarına dair fərziyyə insan təbiətinin emosional reaksiyalara qarşı həssaslığına fikir vermir. Neoklassik iqtisadiyyatın tənqidlərinə aid nümunələr aşağıda verilib:

- **Resursların bölüşdürülməsi:** İnsanların qərar qəbul etməsinə əsas təsir edən amillərdən biri resursların bölüşdürülməsidir. Amma resurslar bərabər bölüşdürülmür. Əsas fərq özünü gəliri əməyi yerinə yetirməkdən gələnlər ilə gəliri kapitala sahib olmaqdan gələnlər arasında göstərir.
- **Mövcud seçimlər:** Bu zaman insanlar rasional qərarlar verməyə məcbur olurlar. Ancaq onlar yalnız mövcud seçimlər arasında seçim edə bilərlər. Məsələn, təhlükəli iş və təhlükəsiz iş arasında seçim etmək eyni deyil.
- **Məntiqsiz qərarlar:** İnsanlar heç də həmişə ən rasional qərarı qəbul etmirlər. Onlara sosial təzyiq, başqalarının ehtiyacları, mövcud seçimlər, gəlir məhdudiyyətləri təsir edə bilər. Onlar özləri üçün faydanı maksimum dərəcədə artırmayan seçimlər edə bilərlər.
- **Mənfəət axtarışı:** Mənfəəti artırmaq heç də həmişə bazarların işləməsi üçün ən yaxşı yol hesab olunmur. Çünki bu, bərabərsizliyi gücləndirə, işçiləri istismar edə və ətraf mühitə zərər verə bilər.
- **Yaşayış standartları:** Mal və xidmət istehsalının çox olması həmişə daha yüksək həyat səviyyəsinə bərabər olduğu mənasına gəlmir. İstehlak olunan mal və xidmətlərin miqdarını neoklassik iqtisadiyyat həyat standartları ilə eyniləşdirir. Ancaq daha çox istehlak heç də həmişə sağlamlıq, gözlənilən ömür, sosial bərabərlik, iqtisadi sabitlik və ya həyat keyfiyyətinin digər amilləri yaxşılaşdırmır.

Qlobal borc və ticarət münasibətlərindəki bərabərsizlikdə də tənqidçilər neoklassik iqtisadiyyatı günahlandırırlar. Çünki nəzəriyyə iqtisadi artım nəticəsində əmək hüquqlarının və həyat şəraitinin yaxşılaşacağını düşünür.

Neoklassik iqtisadi nəzəriyyə həm bazarlara, həm də iqtisadi siyasətə öz təsirini göstərir. Biz buna nümunə kimi biznes, hökumət və banklara etdiyi təsirə qeyd edə bilərik.

Neoklassik iqtisadiyyatın prinsiplərini şirkətlər qiymətləri təyin etmək və bizneslərini inkişaf etdirmək üçün istifadə edilə bilər.

Məsələn, neoklassik iqtisadiyyatı başa düşən biznesmen, qiymət təyin edərkən yalnız məhsulun istehsalının xərcinə baxmayacaq. O, həmçinin rəqiblərin hansı seçimə görə ödəniş etdiyini, eləcə də müştərilərin nə qədər ödəməyə hazır olduğunu müəyyən edir. Bundan başqa müştərilərin ödəməyə hazır olduqlarını artırmaq üçün brendinqdən necə istifadə edəcəyini nəzərdən keçirir. Məsələn, günümüzdə də çox istifadə olunan üsullardan biri də sosial mediada hər hansı bir məhsulun məşhurların seçimi adı altında paylaşım etməkdir. Bu artıq markentinqin əsas işidir.

Hökumətlər və banklar da iqtisadi siyasətə və bazarın tənzimlənməsinə təsir edən neoklassik prinsiplərdən istifadə edirlər. Neoklassik iqtisadiyyatın ardıcılları hesab edirlər ki, ağıllı kapitalistlərin əldə edə biləcəyi mənfəətin yüksək həddi yoxdur, çünki məhsulun dəyəri istehlakçı qavrayışı ilə idarə olunur. Bu zaman iqtisadi mənfəət yaranır. İqtisadi mənfəət dedikdə məhsulun faktiki məsrəfləri ilə onun satıldığı qiymət arasındakı fərq nəzərdə tutulur.

Sonda belə nəticəyə gəlirik ki, neoklassik iqtisadiyyatın əsas fərziyyələri istehlakçıların faydalılığı maksimuma çatdırmaq üçün rasional qərarlar qəbul etməsi, müəssisələrin mənfəəti artırmaq məqsədi güdməsi, insanların seçim və ya fəaliyyətlə bağlı bütün müvafiq məlumatlara malik olması əsasında müstəqil hərəkət etməsi və buna cavab olaraq bazarların özünü tənzimləməsidir (www.investopedia.com).

Beynəlxalq ticarətin dörd əsas müasir nəzəriyyəsi var. Heckscher-Ohlin, Maykl Porter, Samuelson-Con və Krugman-Obsfeld modeli.

Bizim dünyamızda hər ölkənin fərqli istehsal strategiyası var. Bu istehsal strategiyası ümumiyyətlə ölkənin iqtisadi bolluğundan asılıdır.

İkinci dünya müharibəsindən sonrakı qlobal iqtisadiyyat Heckscher-Ohlin (HO) modeli ilə daha yaxşı izah olunur. Bu, ticarət edən ölkələrin oxşar istehsal texnologiyasından istifadə edəcəyi ideyasına əsaslanır. Bu model fikri iki isveçli iqtisadçı Eli Hekşer və Bertil Ohlin tərəfindən 1919-cu ildə irəli sürmüşdülər. Heckscher-Ohlin iqtisadiyyat modelinə görə, dövlətlər ən effektiv şəkildə və böyük miqdarda yarada biləcəkləri mal və xidmətləri ixrac etməlidirlər. Bu model HO modeli və ya 2x2x2 modeli kimi tanınır. Ticarətin xüsusən də müxtəlif bacarıqlara və təbii ehtiyatlara malik iki ölkə arasında ticarətin tarazlığını qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. İqtisadiyyatda müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi olan bu nəzəriyyəyə görə, nisbətən bol kapitala və nisbətən qeyri-kafi əməyə malik olan dövlətlər kapital tutumlu malları ixrac etməyə, əmək tutumlu malları idxal etməyə meyillidirlər. Lakin, nisbətən bol əməyi olan və nisbətən qeyri-kafi kapitala malik olan dövlətlər isə sərmayə tutumlu malları ixrac etməyə meylli olacaqlar. Modeldə bol istehsal vəsaitləri tələb edən əmtəələrin ixrac olunmağı daha düzgün olduğu qeyd olunur (blog.ipleaders.in/heckscher-ohlin-theory-of-international-trade).

Porter 1990-cı ildə "Millətlərin Rəqabət Üstünlüyü" əsərini yazdı. Kitab on millətin araşdırmalarına əsaslanır. Porterin bu nəzəriyyəsi bir ölkənin sənayedə rəqabət qabiliyyətinin sənayenin innovasiya və təkmilləşdirmə qabiliyyətindən asılı olduğunu bildirdi. Onun nəzəriyyəsi bəzi xalqların müəyyən sənaye sahələrində niyə daha rəqabətqabiliyyətli olduğunu izah etməyə yönəlmişdi. Nəzəriyyəsini izah etmək üçün Porter bir-birinə bağladığı dörd determinant müəyyən etdi. Dörd müəyyənedici amil (1) yerli bazar resursları və imkanları, (2) yerli bazar tələb şərtləri, (3) yerli təchizatçılar və tamamlayıcı sənayelər və (4) yerli firma xüsusiyyətləridir.

1. Yerli bazar resursları və imkanları (faktor şəraiti). Porter bacarıqlı işçi qüvvəsi, təhsilə, texnologiyaya və infrastruktura investisiyalar kimi müəyyən etdiyi qabaqcıl amillərin bir ölkənin hansı məhsulları idxal və ya ixrac edəcəyini müəyyən

edən əsas amillər olduğunu qeyd edir. O, bu qabaqcıl amilləri ölkəyə davamlı rəqabət üstünlüyü təmin etmək kimi qəbul edirdi.

2. Yerli bazar tələb şərtləri. Porter hesab edirdi ki, inkişaf etmiş ev bazarı davamlı innovasiyaları təmin etmək və bununla da davamlı rəqabət üstünlüyü yaratmaq üçün çox vacibdir. Daxili bazarları inkişaf etmiş, trend təyin edən, tələbkar olan şirkətlər davamlı innovasiyalara, yeni məhsul və texnologiyaların inkişafına məcbur edir. Bir çox mənbələr tələbkar ABŞ istehlakçısını ABŞ proqram təminatı şirkətlərini davamlı olaraq yeniliklər etməyə məcbur etdiyini, beləliklə də proqram məhsulları və xidmətlərində davamlı rəqabət üstünlüyü yarandığını qeyd edirlər.

3. Yerli təchizatçılar və tamamlayıcı sənayelər. Müəyyən sənayelər coğrafi olaraq qruplaşır, bu da səmərəlilik və məhsuldarlığı təmin edir.

4. Yerli firmanın xüsusiyyətləri. Yerli firma xüsusiyyətlərinə firma strategiyası, sənaye strukturu və sənaye rəqabəti daxildir. Yerli strategiya firmanın rəqabət qabiliyyətinə təsir göstərir. Yerli firmalar arasında sağlam rəqabət səviyyəsi sözsüz ki, innovasiya və rəqabətə təkan verir (https://2012books. lardbucket.org/books/challenges-and-opportunities-in-international-business/s06-01-what -is-international-trade-th.html).

1.2 Ölkələr arası ticarətə təsir edən amillər

Dünya ölkələrinin xarici ticarətlərini əks etdirən əmtəə-pul münasibətləri beynəlxalq ticarət adlanır. Ümumiləşdirsək müxtəlif ölkələrin satıcıları və alıcıları arasında mövcud olan əmtəə və xidmətlər ilə mübadilə nəzərdə tutulur (beynelxalq_ticaret_ve_xarici_ticaret_siyaseti.pdf).

Ticarətə təsir edən bir sıra amillər var. Bu təsirlər təbii, iqtisadi, siyasi və sosial ola bilər. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərə bilərik:

1. İnflyasiyanın təsiri. İnflyasiya dedikdə müəyyən müddət ərzində iqtisadiyyatda mal və xidmətlərin qiymətlərinin davamlı artımı nəzərdə tutulur. Qiymət yüksəldikcə hər bir valyuta vahidi daha az mal və xidmət alır. Ümumiləşdirsək inflyasiya pul vahidi üçün alıcılıq qabiliyyətinin azalmasını əks

etdirir. Bir ölkənin inflyasiya səviyyəsi ticarət etdiyi ölkələrə nisbətən artarsa, onun cari hesabının azalır. Həmin ölkədəki istehlakçılar və korporasiyalar artıq xaricdən daha çox mal almağa (yüksək yerli inflyasiya səbəbindən) başlayırlar. Ölkənin digər ölkələrə ixracı isə azalır.

2. Milli gəlirin təsiri. Əgər hər hansı ölkənin gəlir səviyyəsi digər ölkələrlə müqayisədə daha yüksək faiz artarsa, onun cari hesabı azalır. Lakin başqa şeylər bərabər qalır. Real gəlir səviyyəsi (inflyasiyaya uyğunlaşdırılmış) yüksəldikcə, malların istehlakı da artır. İstehlakdakı bu artımın faizi çox güman ki, xarici mallara artan tələbi əks etdirəcək.

3. Hökumətin Siyasətləri. Ölkə hökuməti ixracatçıların subsidiyalaşdırılması siyasəti, idxala məhdudiyyətlər və piratlığa qarşı mübarizə tətbiq edilməməsi ticarət balansına böyük təsir göstərir. Hökumətin siyasəti idxalı artıra bilər:

•İxracatçılar üçün subsidiyalar Bəzi hökumətlər öz yerli firmalarına subsidiyalar təklif edirlər ki, bu firmalar qlobal rəqiblərindən daha aşağı qiymətə məhsul istehsal edə bilsinlər. Belə ki, subsidiyalar nəticəsində həmin firmaların istehsal etdiyi ixrac məhsullarına tələbat daha yüksək olur. Çində bir çox firma hökumətdən pulsuz kreditlər və ya pulsuz torpaq alır. Bu firmalar daha az əməliyyat xərclərinə məruz qaldıqları üçün məhsullarını daha aşağı qiymətə qoyurlar. Belə olduqda onlar qlobal bazarın daha böyük hissəsini tuturlar.

•İdxal üzrə məhdudiyyətlər Əgər ölkə hökuməti idxal olunan mallara vergi tətbiq edərsə, xarici malların istehlakçılar üçün qiymətlərində artım tətbiq olunur. ABŞ hökumətinin tətbiq etdiyi tariflər digər hökumətlərin tətbiq etdiyi tariflərdən orta hesabla aşağıdır. Tariflərə əlavə olaraq, hökumət öz ölkəsinin idxalını kvota və ya idxal edilə bilən maksimum limit tətbiq etməklə azalda bilər. Kvotalar adətən ABŞ və digər ölkələr tərəfindən idxal edilən müxtəlif mallara tətbiq edilir.

•Piratlığa dair məhdudiyyətlərin olmaması Bəzi hallarda hökumət piratçılığa məhdudiyyətlərin olmaması ilə beynəlxalq ticarət axınlarına təsir göstərə bilər. Çində piratçılıq çox geniş yayılıb. ABŞ və digər ölkələrdə istehsal olunan orijinal məhsula demək olar ki, tam olaraq oxşayan CD və DVD-lər istehsal edirlər. Küçədə CD və DVD-ləri orijinal məhsuldan aşağı qiymətə satırlar. Onlar hətta CD və DVD-

ləri pərakəndə mağazalara satırlar. ABŞ-ın film, musiqi və proqram təminatı istehsalçılarının Çindəki piratçılığa görə hər il 2 milyard dollar satış itirdiyi təxmin edilir. Piratçılıq nəticəsində Çinin idxala tələbatı daha azdır. Piratçılıq ABŞ-ın Çinlə ticarət balansında böyük kəsirinin olmasının səbəblərindən biridir.

•Ətraf Mühit Məhdudiyyətləri: Yerli firmalara daha yüksək xərclər tətbiq edilir. Belə olduqda bu firmalar üçün əlverişsiz şərait yaranır.

•Əmək Qanunları: Daha məhdudlaşdırıcı qanunları olan ölkələr, digər amillər bərabər olduqda, əmək üçün daha yüksək xərclərə məruz qalacaqlar.

•Biznes qanunları: Daha məhdudlaşdırıcı rüşvət qanunları olan ölkələrdəki firmalar bəzi hallarda qlobal miqyasda rəqabət apara bilməyəcəklər.

•Vergi güzəştləri: Mütləq subsidiya olmasa da, məhsul ixrac edən bir çox firmaya fayda verə biləcək dövlət maliyyə dəstəyi formasıdır.

•Ölkə Təhlükəsizliyi Qanunları: Hökumətlər, ticarətə təsir edə biləcək milli təhlükəsizlik narahatlıq doğuran zaman müəyyən məhdudiyyətlər qoya bilər.

4. Valyuta məzənnələrinin təsiri. Valyuta məzənnəsi bir valyutanın digərinə nisbətdə qiymətidir. Valyuta məzənnələri müəyyən valyutaya olan tələbdən asılı olaraq dəyişir. Əgər ölkənin valyutasına yüksək tələbat varsa, o zaman onun qiyməti qalxmağa meylli olur. Valyutaların qiyməti dəyişdiyi üçün bir ölkədə mal alıb başqa ölkədə satmaq çox vaxt daha ucuz ola bilər. Beləliklə, valyuta məzənnələri qlobal ticarətə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

5. Xarici Valyuta Ehtiyatları. Beynəlxalq bazarlarda effektiv rəqabət aparmaq üçün ölkənin məhsuldarlığı artan olmalıdır.

6. Rəqabətlilik. Hazırkı şəraitdə, bazarlar arasında artan qarşılıqlı asılılıq və rəqabət şəraitində müəssisənin mövcud bazar mövqeyini saxlamaq çox çətindir. Rəqabət qabiliyyəti müxtəlif ölkələrin müxtəlif məhsul və ya xidmətlər təqdim etmək üçün nisbi qabiliyyətinin ölçüsüdür. Rəqabətlilik səmərəliliyi, məşğulluq xərclərini, dövlət tənzimləmə səviyyəsini və biznesin aparılmasının asanlığını nəzərə alır. Rəqabət qabiliyyəti beynəlxalq ticarətə təsir edir, çünki daha rəqabətli ölkələr qlobal ticarətin daha yüksək səviyyəsinə çatmağa meylli olacaqlar.

7. Qloballaşma. Qloballaşma milli iqtisadiyyatların bir-biri ilə daha çox inteqrasiyası üçün ümumi tendensiyanı təsvir etmək üçün istifadə edilən termindir. Bu, qabaqcıl kommunikasiya texnologiyaları, logistik texnologiyalar, kapital axınının artması və milli hökumətlər tərəfindən ticarət maneələrinin azaldılması nəticəsində baş verir.

8. İşçi qüvvəsinin dəyəri. Əmək xərclərinin aşağı olduğu ölkələrdəki firmalar qlobal miqyasda rəqabət apararkən, xüsusən də əmək tutumlu sənayelərdə üstünlük əldə edirlər (factors-affecting-international-trade-flows-difference-between-balance-of-trade-and-balance-of-payments/#google_vignette).

FƏSİL II. APARICI ASİYA ÖLKƏLƏRİ VƏ ONLARIN BEYNƏLXALQ TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİ

2.1 Asiyanın aparıcı ölkələrinin sosial-iqtisadi və demoqrafik vəziyyəti (son 5 il üzrə analiz)

Ölkənin əsas iqtisadi göstəricisi onun ÜDM-dir. Beynəlxalq ticarət əlaqələrində xüsusən turizm sahəsində əhalinin sayı xüsusi rol oynayır.

Cədvəl 1. 2022-ci il Aparıcı Asiya ölkələrinin ÜDM-i və əhalisi.

№	Dünya üzrə sıralama	Ölkənin adı	ÜDM, milyon ABŞ dolları.	Əhalisinin sayı (nəfər)
1	2	Çin	17963171	1412175000
2	3	Yaponiya	4231141	125124989
3	5	Hindistan	3385090	1417173173
4	16	İndoneziya	1319100	275501339
5	17	Səudiyyə Ərəbistanı	1108149	36408820
6	19	Türkiyə	905988	84979913
7	28	İsrail	522033	9557500
8	29	BƏƏ	507535	9441129
9	30	Tailand	495341	71697030
10	34	Sinqapur	466789	5637022
11	35	Banqladeş	460201	171186372
12	36	Vyetnam	408802	98186856
13	37	Malayziya	406306	33938221
14	39	Filippin	404284	115559009
15	42	Pakistan	376533	235824862

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2022-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

ÜDM-ə görə dünya sıralanmasında Çin 2-ci yerdədir. Əhalisinin sayına görə isə Hindistandan geri qalaraq 2-ci yeri tutur. Yaponiya ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralamada 3-cü yerdədir. Əhalisinin sayına görə 6-cı yerdədir. Hindistan ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralamada 5-ci yerdədir. Əhalisinin sayına görə 1-ci yerdədir. İndoneziya ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 16-cı, əhalisinin sayına görə isə 3-cü yerdədir. Səudiyyə Ərəbistanı ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 17-ci, əhalisinin sayına görə 14-cü yerdədir. ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada Türkiyə 19-cu, əhalisinin sayına görə isə 11-ci yerdədir. İsrail ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 28-ci, əhalisinin sayına görə isə 9-cu yerdədir. BƏƏ ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 29-cu, əhalisinin sayına görə isə 10-cu yerdədir. Tailand ÜDM-ə

görə dünya üzrə sıralanmada 30-cu, əhalisinin sayına görə isə 12-ci yerdədir. ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada Sinqapur 34-cü, əhalisinin sayına görə isə 13-cü yerdədir. ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada Banqladeş 35-ci yerdədir. Əhalisinin sayına görə isə 5-ci yerdədir. Vyetnam ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 36-cı, əhalisinin sayına görə isə 8-ci yerdədir. Malayziya ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 37-ci, əhalisinin sayına görə isə 15-ci yerdədir. Filippin ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 39-cu, əhalisinin sayına görə isə 7-ci yerdədir. Pakistan ÜDM-ə görə dünya üzrə sıralanmada 42-ci, əhalisinin sayına görə isə 4-cü yerdədir.

Dissertasiya işində 6 ölkə haqqında araşdırma aparılıb. Bu ölkələr İndoneziya, Hindistan, Çin, Yaponiya,Malayziya və Pakistandır. Həmin ölkələrin idxal, ixrac cədvəllərini, əsas tərəfdaşlarını, həmin ölkələrdən ixrac və idxal olan 10 əsas məhsul haqqında olan məlumatlar bu fəsildə verilib.

İlk öncə COVID-19 pandemiyasının əks təsirləri haqqında məlumat vermək istəyirəm. Çünki, pandemiya öz mənfi təsirini demək olar ki, hər yerdə göstərmişdir. Təqribən 60 ildə ilk dəfə olaraq Asiyanın inkişaf etməkdə olan ölkələrinin 2020-ci ildə mənfi artımla üzləşdiyini və 78 milyon insanın gündə 1,90 dollardan aşağı yaşamağa məcbur olduğunu müşahidə olunub.

Hökumət problemləri aradan qaldırmaq üçün bir sıra layihələr hazırlayır. Bunun üçündə ilk öncə hansı sahədə nələrin zəiflədiyini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Siyasətin formalaşmasında məlumat potensialı yalnız statistiklər və analitiklərin lazımlı bacarıqlarla təchiz olunduqda etibarlı statistik məlumatlar yaradıldıqda reallaşır.

Region üçün əsas prioritetlərə milli hesablar və qiymət statistikası daxildir. Məlumatların toplanması (məsələn, sorğularda kompüter dəstəyi ilə müsahibə) və yayılması üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadəni dəstəkləmək də vacibdir.

Cədvəllərdən istifadə etməklə COVID-19 pandemiyasının gənclərin işsizliyinə, ticarət kreditlərinə və təchizat zəncirinə təsirlərinin təxminləri də yaradılmışdır.

Vyetnam, Laos Xalq Demokratik Respublikası, Tayland və Filippinin milli statistika idarələri peyk görüntülərindən istifadə etməklə düyü sahələrini və hasilatı qiymətləndirmək üçün AİB ilə işləyiblər.

Məlumatların digər innovativ istifadəsi Tayland və Filippində istifadə olunub. Belə ki, burda yoxsulluq xəritələrini yaratmaq üçün istifadə ediblər. Bu cür xəritələr COVID-19 pandemiyasının təsirini azaltmaq üçün praktiki istifadələrə malikdir və ərzaq paylama proqramlarında həssas ailələri hədəfləmək üçün məlumat mənbəyi kimi istifadə olunurdu (blog/meeting-development-challenges-trusted-data).

Tədqiqatçılar Asiya və Sakit Okean regionunda artımın 2022-ci ildəki 3,9 faizdən bu il 4,6 faizədək sürətlənəcəyini gözləyir. Bu da öz növbəsində keçən ilin apreldəki proqnozdan dəyişməz olaraq qalır. Pandemiyanının yan təsirləri özünü biruzə verdi. Məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması ilə bu iqtisadiyyatlarda tələbat istehlakçılar tərəfindən pandemiya zamanı yığılan əmanətlərin azalması çoxaldı və xidmət sektorunda nəzərəçarpacaq dərəcədə hiss olunmağa başladı.

Bu məsələyə az optimist qiymətləndirilmə üçüncü rübdə artımın və investisiyanın yavaşlaması əlamətlərinə əsaslanır ki, bu da qismən Cənub-Şərqi Asiya və Yaponiya kimi qlobal iqtisadiyyatın yavaşlaması ilə xarici tələbin zəifləməsini və Çində daşınmaz əmlak investisiyalarının zəifləməsini əks etdirir.

Asiya bu il bütün qlobal artımın təxminən üçdə ikisini hələ də öz töhfəsini verməyə hazır olsa da, artımın pandemiyadan əvvəl proqnozlaşdırılandan əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olduğunu və hasilatın bir sıra qlobal problemlərlə geri çəkildiyini qeyd etmək vacibdir.

Dəstəklənən inkişaf ondan ibarətdir ki, Asiyada inflyasiyanın getdikcə yaxşılaşması müşahidə olunur və indi əksər ölkələrdə inflyasiyanın gələn il mərkəzi bankın hədəf diapazonlarına qayıtması gözlənilir. Bu proses inflyasiyanın yüksək olaraq qaldığı və yalnız 2025-ci ildə hədəfə düşəcəyi gözlənilən əksər digər regionları xeyli qabaqlayır (asia-continues-to-fuel-global-growth-but-economic-momentum-is-slowing).

İndoneziya. 20 aprel 2024-cü ilin məlumatlarına əsasən İndoneziyanın əhalisinin sayı 279,350,291 nəfərdir. 2023-cü ilin ortasında isə əhalinin sayı

277,534,122 nəfər olub. Əhalisinin sayına görə ölkə 4-cü yerdədir (https:// www. worldometers. info/ world-population/indonesia-population/).

Proqnozlara görə, İndoneziyanın hazırkı əhalisinin 2067-ci ilə qədər pik həddinə yəni, 337,38 milyon nəfərə çatacağı və sonrakı onilliklərdə azalacağı gözlənilir.

2000-2010-cu illər arasında İndoneziyada əhalinin orta illik artım tempi 1,49% olmuşdur. İndoneziyanın illik artım dəyişikliyi 2020-ci il üçün təxminən 1,07% təşkil edib. Bu o deməkdir ki, İndoneziya hazırda ildə təxminən 2,73 milyon nəfər artır.

Artan əhali İndoneziya iqtisadiyyatı üçün narahatlıq yaradır, onun böyüməsini və inkişafını ləngitmək təhlükəsi yaradır. Əgər əhalinin artım tempi aşağı olsa adambaşına düşən ÜDM yüksək olacaq. Bu da öz növbəsində yüksək gəlirlərə, yüksək əmanətlərə, yüksək investisiyalara gətirib çıxaracaq və bu da yoxsulluq səviyyəsinin azalmasına səbəb olacaq.

İndoneziyanın ən böyük şəhəri olan Cakarta tez- tez daşqınlara məruz qalır. Əhalinin sıxlığı artdıqca da daşqınların dərinliyi və miqyası artır.

Ailə planlamasında əhaliyə nəzarət cəhdləri o qədər də uğurlu deyil. Ölkənin inkişafının isə nə dərəcədə dayanıqlı olduğunu demək çətindir (https://world populationreview.com/countries/indonesia-population).

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra ölkə 1945-ci ildə müstəqillik əldə edib. İndoneziyanın iqtisadiyyatına təsir edən əsas amillər korrupsiya və təbii fəlakətlərdir. 1960-cı illərdə ölkənin iqtisadiyyatı tamamilə çökdü. 1997-1998-ci illərdə Asiya maliyyə böhranı iqtisadiyyata öz təsirini göstərib.

İndoneziyada həm özəl, həm də dövlət müəssisələri fəaliyyət göstərir. Buna görə də iqtisadiyyatı qarışıqdır. G-20-nin üzvüdür. Cənub-Şərqi Asiyada ən böyük iqtisadiyyata malik olan ölkədir. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, yaxın onillikdə İndoneziya dünyanın ilk onluğuna daxil olacaq.

Ölkənin gəlirlərinin 46%-dən çoxunu sənaye, 37%-i xidmətlər və 16%-dən bir qədər çoxu kənd təsərrüfatının payına düşür. Məşğulluğun 49%-i xidmətlər, 38%-i isə kənd təsərrüfatının payına düşür.

İndoneziyanın təbii ehtiyatlarına xam neft, təbii qaz, qalay, mis və qızıl aiddir. İdxalında əsas yeri maşın və avadanlıqlar, kimyəvi maddələr, yanacaq və ərzaq məhsulları tutur. İxracda isə əsas yeri neft, qaz, elektrik cihazları, rezin və tekstil tutur (https://www.chamber-international.com/export-import-key-markets/export-trading withindonesia).

Cədvəl 2. 2021-ci ildə İndoneziyanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İxracı, milyon ABŞ dolları	Məcmu ixracda payı, faiz
1.	Çin	53782	23,23
2.	ABŞ	25820	11,15
3.	Yaponiya	17855	7,71
4.	Hindistan	13289	5,74
5.	Malayziya	12006	5,19

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 3. 2021-ci ildə İndoneziyanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İdxalı, milyon ABŞ dolları	Məcmu idxalda payı, faiz
1.	Çin	56277	28,66
2.	Sinqapur	15452	7,88
3.	Yaponiya	14644	7,46
4.	ABŞ	11309	5,76
5.	Malayziya	9451	4,82

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Hər iki cədvələ baxdıqda görürük ki, ilk yeri Çin tutur. Lakin ixrac və idxalda ikinci yerdə fərqli ölkələr üstünlük təşkil edir. İxracda ABŞ, idxalda isə Sinqapur. Üçüncü yer həm ixracda, həm də idxalda eyni ölkənin yəni, Yaponiyanın payına düşür. Hindistan ixracda dördüncü yerdədir. ABŞ ixracda ikinci yer olmasına baxmayaraq, idxalda dördüncü yerə düşür. Həm ixracda, həm də idxalda Malayziya beşinci yerdədir.

2022-ci ildə İndoneziya ÜDM-ə görə (hazırkı ABŞ dolları) dünyada 16-cı iqtisadiyyat, ümumi ixracda 26-cı, ümumi idxalda 27-ci yerdə qərar tutub.

İndoneziya ən çox kömür briketlərini (50,8 milyard dollar), palma yağını (28,7 milyard dollar), ferroərintiləri (13,7 milyard dollar), neft qazını (11,8 milyard dollar) və mis filizlərini (8,89 milyard dollar) digər ölkələrə ixarc edir. Bu məhsullar daha çox Çinə (67,7 milyard dollar), ABŞ-a (31,6 milyard dollar), Yaponiyaya (26,6

milyard dollar), Hindistana (25,3 milyard dollar) və Malayziyaya (15,6 milyard dollar) ixrac olunur.

2022-ci ildə İndoneziya palma yağına (28,7 milyard dollar), ferroərintilərə (13,7 milyard dollar), kömürə (8,29 milyard dollar), stearin turşusuna (6,84 milyard dollar) və nikelə (6,27 milyard dollar) görə dünyanın ən böyük ixracatçısı olub.

İndoneziyanın əsas idxalı neft emalı (23,2 milyard dollar), xam neft (10,1 milyard dollar), neft qazı (4,92 milyard dollar), motorlu nəqliyyat vasitələridir. Bu məhsullar əsasən Çindən (71,3 milyard dollar), Sinqapurdan (22,5 milyard dollar), Yaponiyadan (14,9 milyard dollar), Malayziyadan (12,5 milyard dollar) və Taylanddan (10,4 milyard dollar) İndoneziyaya idxal olunur (https://oec.world/en/profile/country/idn?flowSelector1=flow1&marketGrowthViewSelector=marketGrowthViewOption1).

Dünya Bankının 13 dekabr 2023-cü ildə olan yarımillik hesabatında qeyd olunur ki, İndoneziyanın iqtisadi artımı davamlıdır, inflyasiya azalıb və valyuta sabitdir. Bundan başqa ÜDM-in artımının bu il 5%-dən orta hesabla 4,9%-ə qədər azalacağı proqnozlaşdırılır.

2024-cü ildə artımın əsasını şəxsi istehlak təşkil edəcəyi təxmin olunur. Bundan başqa bu il həyata keçiriləcək islahatlar və yeni hökumət layihələri biznes investisiyalarına və dövlət xərclərinədə təsir edəcəyi gözlənilir.

İnflyasiyanı 2023-cü ildə orta hesabla 3,7% olub. 2024-cü ildə isə 3,2%-ə enəcəyi gözlənilir. Düşən inflyasiya əmtəə qiymətlərindəki yumşalmanı və pandemiyadan sonrakı geriləmədən sonra daxili tələbin normal artım templərinə qayıtmasını əks etdirir. El-Nino hava şəraitinə görə ərzaq qiymətlərində müəyyən dəyişikliklər olacaq.

Həmçinin həyata keçiriləcək yeni vergi islahatlarından sonra ÜDM-də dövlət gəlirləri artacaq, dövlət xərclərinin isə əksinə tədricən pandemiyadan əvvəlki səviyyələrə qayıtması gözlənilir.

İndoneziyanın iqtisadiyyatı bu gün əvvəlki dövürlərə nisbətən inkişaf etsə də, pandemiyadan əvvəlki vəziyyətini tam bərpa edə bilməyib. Əmək bazarlarında və məhsuldarlığın artımında da pandemiyanın əks təsirləri özünü göstərir.

Dünya Bankının İndoneziya və Şərqi Timor üzrə direktoru Satu Kahkonen öz çıxışında bildirib ki, İndoneziya problemləri idarə etmək və iqtisadi sabitliyi qorumaq üzrə təcrübəyə malikdir. Həmçinin qeyd edib ki, ölkənin qarşısında duran əsas vəzifə daha sürətli, daha yaşıl və daha əhatəli iqtisadi artımı təmin etməkdir. Belə artıma nail olmaq üçün səmərəliliyi, rəqabət qabiliyyətini və məhsuldarlığın artımını məhdudlaşdıran maneələri aradan qaldıran islahatların həyata keçirilməsini davam etdirmək vacibdir. Bunu etmək İndoneziyaya böyüməni sürətləndirməyə, daha çox və daha yaxşı iş yerləri yaratmağa və 2045-ci ilə qədər yüksək gəlirli ölkə olmaq vizyonuna nail olmağa imkan verəcək.

Həmçinin İndoneziyanın istixana qazı emissiyalarını yavaşlatmaqla yanaşı, iqtisadi artımı necə sürətləndirə və dayanıqlığı gücləndirə biləcəyinə dair təkliflər də verilir. Bundan başqa əgər İndoneziyanın aşağı karbonlu və iqlimə davamlı iqtisadiyyata keçid etsə iqtisadi artımın və yoxsulluğun azaldılmasında yeni mərhələ yaranacaq.

Yanacaq subsidiyalarında islahatları başa çatdırsa İndoneziya yaşıl keçid dövrünü inkişaf elətdirə biləcək. Bundan başqa İndoneziya yaşıl mallara tətbiq edilən qeyri-tarif ticarət tədbirlərini sadələşdirə və ya mərhələli şəkildə ləğv edə bilər. Bu da öz müsbət təsirini göstərəcək (www.worldbank.org).

Diaqram 1. İndoneziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.

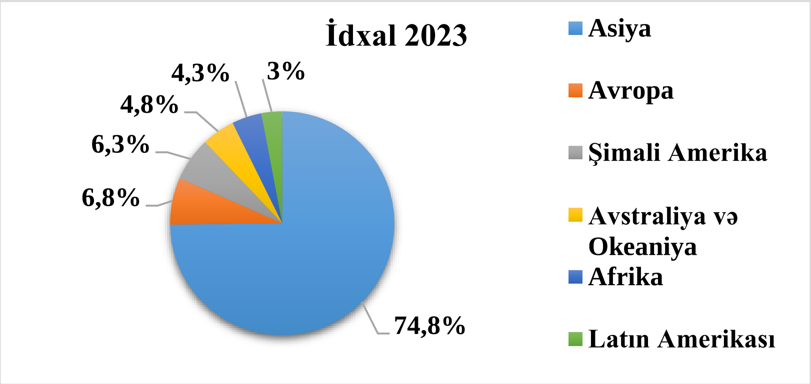

Mənbə:https://www.tendata.com/blogs/tradedata/5471. html aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

İndoneziyanın idxalının 74,8%-i Asiya ölkələrinin, 6,8%-i Avropa ölkələrinin, 6,3%-i Şimali Amerikanın, 4,8%-i Avstraliya və digər Okeaniya

regionlarının, 4,3%-i Afrikanın, 3%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, lakin Karib dənizi daxil olmaqla) payına düşüb.

Diaqram 2. İndoneziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı.

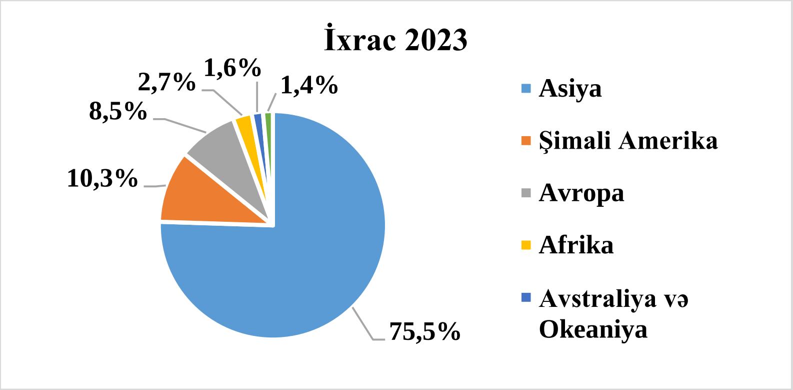

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/indonesias-top-10-exports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

İndoneziyanın ixracının 75,5%-i Asiya ölkələrinin, 10,3%-i Şimali Amerikanın, 8,5%-i Avropanın, 2,7%-i Afrikanın,1,6%-i Avstraliya və Yeni Zelandiyanın başçılıq etdiyi Okeaniyayanın, Meksika istisna olmaqla, lakin Karib dənizi daxil olmaqla 1,4%-i Latın Amerikasının payına düşüb.

Hindistan. 21 aprel 2024-cü il üzrə olan son məlumatlara əsasən Hindistanın hazırkı əhalisi 1,439,160,962 nəfərdir. Hindistanın əhalisinin sayı ümumi dünya əhalisinin 17,76%-nə bərabərdir. Hindistan əhalisinə görə ölkələr siyahısında 1-ci yerdədir (www.worldometers.info).

Praqnozlara görə 2024-cü ildə Hindistanın əhalisi 18,176,460 nəfər artacaq. 2025-ci ilin əvvəlində isə əhalinin sayı 1,461,898,454 nəfərə çatacağı proqnozlaşdırılır. Təbii artımın müsbət olacağı bildirilib. Əgər xarici miqrasiya əvvəlki il səviyyəsində olsa, miqrasiyaya görə əhalinin sayı 591 926 nəfər azalacaq. (https://countrymeters.info).

Ölkə G-20-nin üzvüdür. 2012-ci ildən etibarən artım 7%-dən yuxarı olaraq qalır.

Hindistan Çindən sonra sürətlə genişlənən istehlakçı sinifinə görə dünyanın ikinci ən sürətlə böyüyən dünya bazarı hesab olunur. Bir neçə il əvvəl biznes yalnız Mumbay, Dehli və Banqalorla məhdudlaşırdı. Ancaq indi bu belə deyil. Biznes artıq Naqpur, Əhmədabad, Çandigarh, Pune, Caypur və digər yerlərə yayılıb.

1947-ci ildə ölkə müstəqillik əldə edib. Müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrlərdə Hindistanın iqtisadi inkişafına bir sıra amillər təsir etdi. Bu amillərə ictimai mülkiyyət və ağır tənzimləmə, korrupsiya aiddir. Buna baxmayaraq Hindistanın iqtisadiyyatı son 20 il ərzində çox inkişaf edib. Həm böyümədə, həm də beynəlxalq ticarətdə nəzərə çarpacaq dərəcədə artım var. Təkcə son on ildə Hindistanda adambaşına düşən ÜDM üç dəfə artıb.

Hindistanda ÜDM-in 57%-ni kütləvi xidmət sahələri, 29%-i sənaye və 15%-i kənd təsərrüfatı təşkil edir. Hindistan dünyanın on doqquzuncu ən böyük ixracatçısı və onuncu ən böyük idxalçısıdır (www.chamber-international.com).

Cədvəl 4. 2021-ci ildə Hindistanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İxracı, milyon ABŞ dolları	Məcmu ixracda payı, faiz
1.	ABŞ	71510	18,11
2.	BƏƏ	25447	6,45
3.	Çin	23037	5,83
4.	Banqladeş	14093	3,57
5.	Honkonq	11290	2,86

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 5. 2021-ci ildə Hindistanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İdxalı, milyon ABŞ dolları	Məcmu idxalda payı, faiz
1.	Çin	87535	15,35
2.	BƏƏ	43070	7,55
3.	ABŞ	41387	7,26
4.	İsveçrə	29492	5,17
5.	Səudiyyə Ərəbistanı	27689	4,85

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Hindistanın ixracında ilk yeri ABŞ tutur. Lakin, idxalda isə ABŞ 3-cü yerdədir. BƏƏ ixracda və idxalda 2-ci yerdədir. Çin ixracda 3-cü, idxalda isə 1-ci yerdədir. Banqladeş ixracda 4-cü yerdədir. İxracda 5-ci yer isə Honkonqun payına düşür. İdxalda 4-cü yer İsveçrənin, 5-ci yer isə Səudiyyə Ərəbistanının payına düşür.

2022-ci ildə Hindistan ÜDM-ə (cari ABŞ dolları) görə dünyada 5-ci iqtisadiyyat, ümumi ixracda 15-ci, ümumi idxalda isə 8-ci yerdə olub.

Hindistanın ən çox ixrac neft məhsulları (86,2 milyard dollar), brilyantlar (25,9 milyard dollar), qablaşdırılmış dərmanlar (19,5 milyard dollar), zərgərlik

məmulatları (12,6 milyard dollar) və düyü (11,1 milyard dollar) ixrac edir. Bu məhsullar daha çox Hollandiyaya (17,6 milyard dollar), Çinə (15,3 milyard dollar) və Banqladeşə (13,8 milyard dollar) ixrac olunur.

2022-ci ildə Hindistan almaz (25,9 milyard dollar), düyü (11,1 milyard dollar), qeyri-pərakəndə təmiz iplik pambıq (3,23 milyard dollar), sintetik rekonstruksiya edilmiş zərgərlik daşları (1,84 milyard dollar) və digər təmiz bitki yağlarına (1,28 milyard dollar) görə dünyanın ən böyük ixracatçısı olub.

Hindistanın ən çox xam neft (170 milyard dollar), kömür briketləri (58,7 milyard dollar), qızıl (35,8 milyard dollar), neft qazı (32 milyard dollar) və brilyant (26,1 milyard dollar) idxal edir. Bu məhsullar əsasən Çindən (110 milyard dollar), Ərəb Əmirliyindən (51 milyard dollar), ABŞ-dan (48,5 milyard dollar), Səudiyyə Ərəbistanından (46,2 milyard dollar) və Rusiyadan (40,4 milyard dollar) idxal olunur.

2022-ci ildə Hindistan dünyanın ən böyük kömür briketləri (58,7 milyard dollar), almaz (26,1 milyard dollar), palma yağı (11,1 milyard dollar), qarışıq mineral və ya kimyəvi gübrələr (7,88 milyard dollar) və azotlu gübrələrin (7,37 milyard dollar) ən böyük idxalçısı olub.

2023-cü ilin dekabr ayında Hindistan 38,4 milyard dollar dəyərində məhsul ixrac edib. 58,2 milyard dollar dəyərində isə məhsul idxal edib. Sonda isə 19,8 milyard dollarlıq mənfi ticarət balansı yaranıb. 2022-ci ilin dekabrından 2023-cü ilin dekabrına qədər Hindistanın ixracı 360 milyon dollar (0,95%) artaraq 38 milyard dollardan 38,4 milyard dollara, idxal isə -1,99 milyard dollar (-3,3%) azalaraq 60,2 milyard dollardan 58,2 milyard dollara düşüb.

2023-cü ilin dekabr ayında Hindistan ən çox ABŞ (6,48 milyard dollar), Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri (3,96 milyard dollar), Hollandiya (2,14 milyard dollar), Çin (1,67 milyard dollar) və Birləşmiş Krallıqdan (1,16 milyard dollar) məhsul ixrac edib. Məhsulların çox hissəsi isə Çindən (8,93 milyard dollar), BƏƏ-dən (4,95 milyard dollar), Rusiyadan (4,89 milyard dollar), ABŞ-dan (3,2 milyard dollar) və Səudiyyə Ərəbistanından (2,73 milyard dollar) idxal edilib (https://oec.world/en/profile/country/ind).

Diaqram 3. Hindistanın 2022-ci ildə qitələr üzrə idxalı.

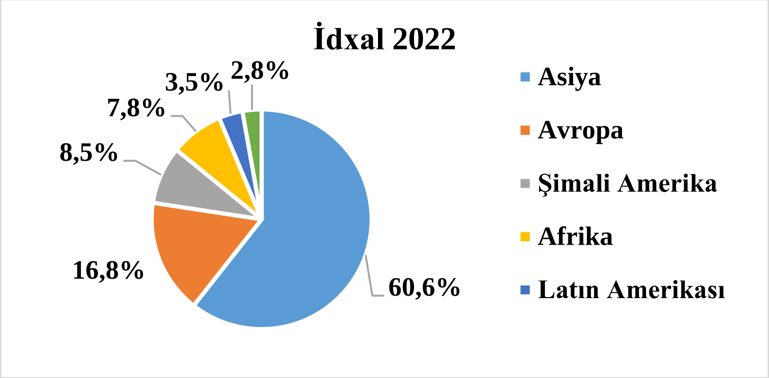

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/indias-top-10-imports/ aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

2022-ci ildə Hindistanın idxalının 60,6%-i Asiyanın, 16,8%-i Avropanın, 8,5%-i Şimali Amerikanın, 7,8%-i Afrikanın, 3,5%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla), 2,8%-i Avstraliya və Okeaniyanın payına düşüb.

Ölkə üzrə son məlumatlar 2021-ci ilə aiddir.

Diaqram 4. Hindistanın 2021-ci ildə qitələr üzrə ixracı.

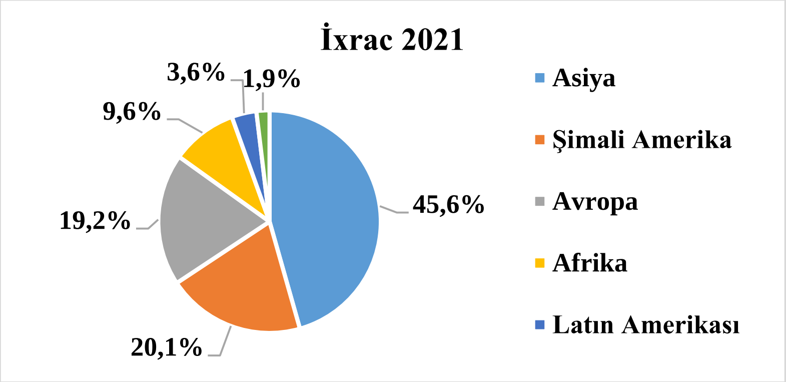

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/indias-top-10-exports aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Hindistanın ixracının 45,6%-i Asiyanın, 20,1%-i Şimali Amerikanın, 19,2%-i Avropanın, 9,6%-i Afrikanın, 3,6%-i Latın Amerikanın (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla), 1,9%-i Avstraliya və Okeaniyanın payına düşüb.

Çin. Dünyada ikinci ən yüksək ÜDM-ə sahib olan ölkədir. Milli Statistika Bürosunun məlumatlarına əsaən 2023-cü ildə cəmi 9,02 milyon doğum olub.

Əhalinin artımında baş verən azalma 1959-1961-ci illərdəki böyük aclıqdan sonra ilkdir. Bu hal daha da sürətlənməkdədir.

Çinin əmək qabiliyyətli əhalisinin 2100-cü ilə qədər cəmi 210 milyon nəfərə düşəcəyi proqnozlaşdırılır. Bu nəticə 2014-cü ildəki ən yüksək göstəricinin sadəcə beşdə biri deməkdir.

Çinin bir uşaq siyasəti çərçivəsində 1991 və 2017-ci illər arasında Çində ümumi doğuş nisbəti, bir qadına düşən orta doğum sayı, təxminən 1,66 səviyyəsində idi. Lakin o, 2020-ci ildə 1,28-ə, 2022-ci ildə 1,08-ə düşdü və hazırda isə 1-ə yaxındır.

Çin 2016-cı ildə tək uşaq siyasətindən imtina etdi. Daha sonra isə 2021-ci ildə ölkə vergi və digər güzəştlərlə dəstəklənən üç uşaq siyasətini dəstəklədi.

Lakin bu öz müsbət təsirini göstərmədi. Təbii ki, bunun da səbəbi var. Səbəb kimi iqtisadi təzyiqləri misal göstərə bilərik. Bundan başqa universiteti bitirən qadınlar kişilərə nisbətən daha az əmək haqqı alırlar və iş saatları çoxdur (https://phys. org /news/2024-01-china-population-halve.html, Xiujian Peng, 18 yanvar 2024).

Cədvəl 6. 2021-ci ildə Çinin ixracında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İxracı, milyon ABŞ dolları	Məcmu ixracda payı, faiz
1.	ABŞ	577125	17,16
2.	Honkonq	349442	10,39
3.	Yaponiya	165823	4,93
4.	Koreya	148847	4,43
5.	Vyetnam	137905	4,10

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 7. 2021-ci ildə Çinin idxalında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İdxalı, milyon ABŞ dolları	Məcmu idxalda payı, faiz
1.	Digər Asiya ölkələri	249877	9,31
2.	Koreya	213445	7,95
3.	Yaponiya	205524	7,66
4.	ABŞ	180972	6,74
5.	Avstraliya	163730	6,10

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Çinin ixracında ilk yeri ABŞ tutur. İdxalda isə ABŞ 4-cü yerdədir. İdxalda ilk yer digər Asiya ölkələrinin payına düşür. İxraca görə 2-ci yerdə Honkonqdur. Yaponiya həm ixracda, həm də idxalda 3-cü yerdədir. Koreya ixracda 4-cü, idxalda

isə 2-ci yerdədir. İxracda 5-ci yeri Vyetnam tutur. İdxalda isə 5-ci yeri Avstraliya tutur.

2022-ci ildə Çin ÜDM-ə (hazırkı ABŞ dolları) görə dünyada 2-ci iqtisadiyyat, ümumi ixracda 1-ci, ümumi idxalda isə 2-ci idi.

Çin daha çox yayım avadanlıqları (272 milyard dollar), inteqrasiya edilmiş sxemlər (212 milyard dollar), kompüterlər (181 milyard dollar), ofis maşın hissələri (111 milyard dollar) və yarımkeçirici cihazlar (70,2 milyard dollar) ixrac edib. Bu məhsullar əsasən ABŞ-a (551 milyard dollar), Honq-Konqa (276 milyard dollar), Yaponiyaya (178 milyard dollar), Almaniyaya (152 milyard dollar) və Cənubi Koreyaya (150 milyard dollar) ixrac olunub.

2022-ci ildə Çin yayım avadanlığı (272 milyard dollar), kompüterlər (181 milyard dollar), ofis maşın hissələri (111 milyard dollar), yarımkeçirici cihazlar (70,2 milyard dollar) və elektrik batareyaları (58,7 milyard dollar) üzrə dünyanın ən böyük ixracatçısı olub.

Çinin ən çox idxal etdiyi məhsullar xam neft (287 milyard dollar), inteqrasiya edilmiş sxemlər (232 milyard dollar), dəmir filizi (103 milyard dollar), neft qazı (72,7 milyard dollar) və qızıldır (67,6 milyard dollar). Bu məhsullar ABŞ-dan (151 milyard dollar), Cənubi Koreyadan (150 milyard dollar), Yaponiyadan (135 milyard dollar), Avstraliyadan (123 milyard dollar) və Çindən (123 milyard dollar) idxal olunur.

2022-ci ildə Çin dünyanın ən böyük xam neft (287 milyard dollar), inteqrasiya edilmiş sxemlər (232 milyard dollar), dəmir filizi (103 milyard dollar), soya (54,1 milyard dollar) və mis filizi (50,5 milyard dollar) idxalçısı olub.

2023-cü ilin dekabrında Çin 296 milyard dollar məhsul ixrac edib. İdxal isə 228 milyard dollar olub. Müsbət ticarət balansı 68 milyard dollar olub. 2022-ci ilin dekabrından 2023-cü ilin dekabrına qədər Çinin ixracı -10,4 milyard dollar (-3,39%) azalaraq 306 milyard dollardan 296 milyard dollara, idxal isə artım olub. Belə ki, 212 milyon dollar (0,093%) artaraq 228 milyard dollara yüksəlib. Bu da əlbəttə ki, çox böyük artım deməkdir (https://oec.world/en/profile/country/chn).

Diaqram 5-də isə Çinin idxalında qitələrin faiz payı verilib. Digər ölkələrdə oldugu kimi Çində də ən çox faiz payını Asiya qitəsi tutur. Ən az faiz payı isə Afrikanın payına düşür.

Diaqram 5. Çinin 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.

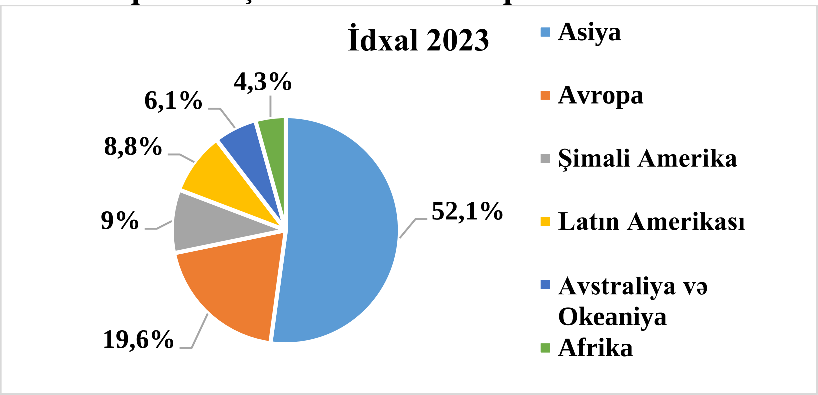

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/chinas-top-10-imports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Diaqramdan aydın olur ki, Çinin ümumi idxalının 52,1%-i Asiyanın, 19,6%-i Avropanın, 9%-i Şimali Amerikanın, 8,8%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla), 6,1%-i Avstraliya və Okeaniyanın, 4,3%-i isə Afrikanın payına düşüb.

Diaqram 6. Çinin 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı.

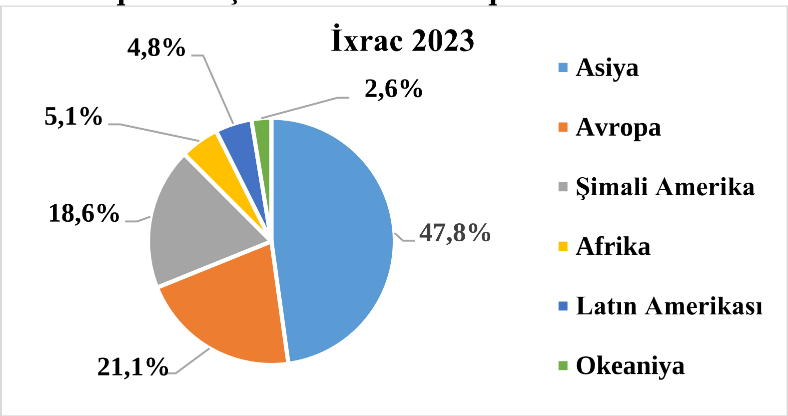

Mənbə: https://www.tendata. com/blogs/tradedata /5474 .html aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Çinin ixracının 47,8%-i Asiya ölkələrinin, 21,1%-i Avropanın, 18,6%-i Şimali Amerikanın, 5,1%-i Afrikanın, 4,8%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, lakin Karib dənizi daxil olmaqla), 2,6%-i Okeaniyanın (Avstraliya və Yeni Zelandiya başçılıq edir) payına düşüb.

Yaponiya. 21 aprel 2024-cü ilin məlumatlarına əsasən ölkə əhalisi 122,757,156 nəfərdir. 2023-cü ilin ortalarında əhalinin sayı 123,294,513 nəfər olub. Yaponiyanın əhalisi dünya əhalisinin 1,53%-nə bərabərdir. Əhalisinin sayına görə 12-ci yerdədir (world ometers.info).

Yaponiyanın əhalisi 2009-cu ildən etibarən azalmaqdadır. 2009-cu ildə əhalinin sayı 128,56 milyon nəfər idi. Əhalinin sayı 2058-ci ilə qədər 100 milyondan aşağı düşəcəyi proqnozlaşdırılır. Yaponiya əhalisinin azalmasının əsas səbəbi doğumların sayının sürətlə azalmasıdır. 2019-cu ildə Yaponiyada cəmi 864 000 körpə doğulub ki, bu da 2018-ci ildən 54 000 azdır.

Yaponiyanın doğum səviyyəsini artırmaq cəhdləri uğursuzluqla nəticələnib. Bununda əlbəttə ki, səbəbləri var. Bəziləri iqtisadiyyatı günahlandırır. Çünki müasir dövrümüzdə uşağa baxmaq çətindir. Kişilər üçün ailələrini dolandırmaq imkanı verən sabit, yaxşı maaşlı işlər demək olarki yoxdur. Əhali artımının yavaşlaması və eləcə də əhalinin qocalması ölkəyə öz əks təsirini göstərir. Çünki, vergiyə cəlb olunan vətəndaşların sayı azalır, sosial rifah xərcləri isə çoxalır. Proqnozlara əsasən Yaponiya əhalisi 2049-cu ilə qədər 127 milyondan 100 milyon nəfərə qədər azalacaq.

Mütəxəssislər Yaponiyanın aşağı artımını ölkədə uşaq böyütmək xərclərinin yüksək olması, Yaponiyanın immiqrantları qəbul etmək istəməməsi, uşaq sahibi olmaq əvəzinə daha uzun müddət işləməyi və karyera qurmağı seçən qadınların sayının artması ilə əlaqələndirirlər.

Əhalinin artmasına mane olan başqa amil isə gənclər arasında intiharların sayının çox olmasıdır (worldpopulationreview.com/countries/japan-population).

Cədvəl 8. 2021-ci ildə Yaponiyanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İxracı, milyon ABŞ dolları	Məcmu ixracda payı, faiz
1.	Çin	163860	21,64
2.	ABŞ	135976	17,96
3.	Digər Asiya ölkələri	54559	7,21
4.	Koreya	52568	6,94
5.	Honkonq	35446	4,68

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 9. 2021-ci ildə Yaponiyanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İdxalı, milyon ABŞ dolları	Məcmu idxalda payı, faiz
1.	Çin	185664	24,04
2.	ABŞ	82966	10,74
3.	Avstraliya	52241	6,76
4.	Digər Asiya ölkələri	33546	4,34
5.	Koreya	32082	4,15

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Həm ixracda, həm də idxalda Çin ilk yerdədir. ABŞ həm ixrac, həm də idxalda 2-ci yerdədir. İxracda digər Asiya ölkələri 3-cü, idxalda isə 4-cü yerdədir. İdxalda Avstraliya 3-cü yerdədir. Koreya ixracda 4-cü, idxalda isə 5-ci yerdədir. İxracda Honkonq 5-ci yerdədir.

2022-ci ildə Yaponiya ÜDM-ə (hazırkı ABŞ dolları) görə dünyada 3-cü iqtisadiyyat, ümumi ixracda 4-cü, ümumi idxalda isə 4-cü olub.

Yaponiyanın ən çox ixrac etdiyi mallar avtomobillər (89 milyard dollar), fərdi funksiyaları olan maşınlar (38,5 milyard dollar), inteqrasiya edilmiş sxemlər (36,9 milyard dollar), motorlu nəqliyyat vasitələri onların hissələri və aksesuarları (30,6 milyard dollar) və təmizlənmiş neftdir (14,5 milyard dollar). Bu məhsullar əsasən ABŞ-a (137 milyard dollar), Çinə (135 milyard dollar), Cənubi Koreyaya (50,8 milyard), Çin Taypeyinə (50,1 milyard dollar) və Taylanda (30,8 milyard dollar) ixrac olunurdu.

2022-ci ildə Yaponiya fərdi funksiyaları olan maşınların ($38,5 milyard), isti dəmir örtüyü (11,2 milyard dollar), yastı polad örtüyü (6,3 milyard dollar), termostatlar (5,66 milyard dollar) və fotokimyəvi məhsullara(3,47 milyard dollar), görə dünyanın ən böyük ixracatçısı olub.

Yaponiyanın ən çox idxal etdiyi məhsullar xam neft (86,7 milyard dollar), neft qazı (64,2 milyard dollar), kömür briketləri (53,7 milyard dollar), inteqrasiya edilmiş sxemlər (28,9 milyard dollar) və yayım avadanlığı olub(20,3 milyard dollar). Bu məhsullar ölkəyə Çindən (178 milyard dollar), Avstraliyadan (80,1 milyard dollar), ABŞ-dan (79,5 milyard dollar), Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən (40,9 milyard dollar) və Səudiyyə Ərəbistanından (36,5 milyard dollar) idxal olunub.

2022-ci ildə Yaponiya ət (3,02 milyard dollar), efirlər (2,28 milyard dollar), emal olunmuş tütün (1,75 milyard dollar), sulfatlar (860 milyon dollar) və qələvi metallar (679 milyon dollar) üzrə dünyanın ən böyük idxalçısı olub.

2023-cü ilin dekabr ayında Yaponiyanın ən çox ixrac etdiyi mallara avtomobillər, inteqrasiya edilmiş sxemlər, motorlu nəqliyyat vasitələri və onların hissələri və aksesuarları aiddir.

2023-cü ilin dekabr ayında Yaponiyanın ən çox idxal etdiyi məhsullar xam neft, neft qazı, kömür briketləri, inteqrasiya sxemləri və telefonlar daxildir (https://oec.world/en/profile/country/jpn).

Keçən il ümumi ixrac 100,88 trilyon yenə (680 milyard dollar) çatıb ki, bu da 2022-ci ilə nisbətən 2,8% çoxdur. Avtomobillərin daşınması 32,7%, tikinti və mədən maşınlarının daşınması isə 16,2% artıb.

Yaponiyanın ixracı 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyasına görə azalmışdı. Lakin pandemiyadan sonra ixrac əvvəlki vəziyyətinə geri qayıtdı.

Keçən il ümumi idxal neft və qaz qiymətlərinin aşağı düşməsi səbəbindən 7% azalaraq 110,17 trilyon yen olub. İllik ticarət isə 9,29 trilyon yen olub. 2022-ci illə müqayisədə 20 trilyon yen azalıb.

Dekabr ayı üzrə aylıq ticarət hesabatlarına əsasən ixrac əvvəlki illə müqayisədə 9,8% artıb, idxal isə əksinə 6,8% azalıb.

Dekabrda Çinə bağlı daşınmalar 9,6% artıb (asia.nikkei.com).

Diaqram 7. Yaponiyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.

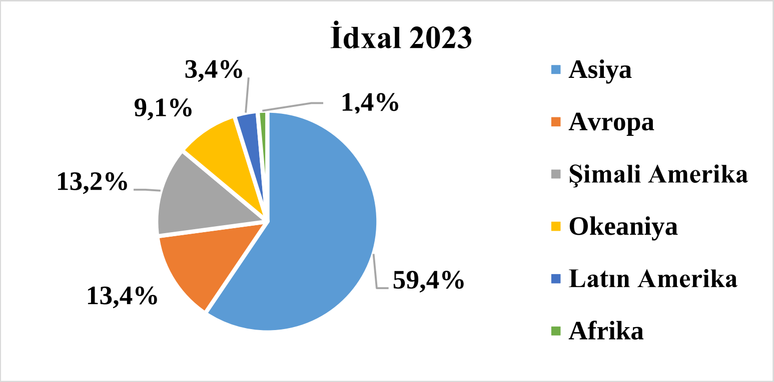

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-imports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Yaponiyanın idxalının 59,4%-i Asiyanın, 13,4%-i Avropanın, 13,2%-i Şimali Amerikanın, 9,1%-i Avstraliya və Papua Yeni Qvineya başda olmaqla Okeaniyanın, 3,4%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla), 1,4%-i Afrikanın payına düşüb.

Diaqram 8. Yaponiyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı.

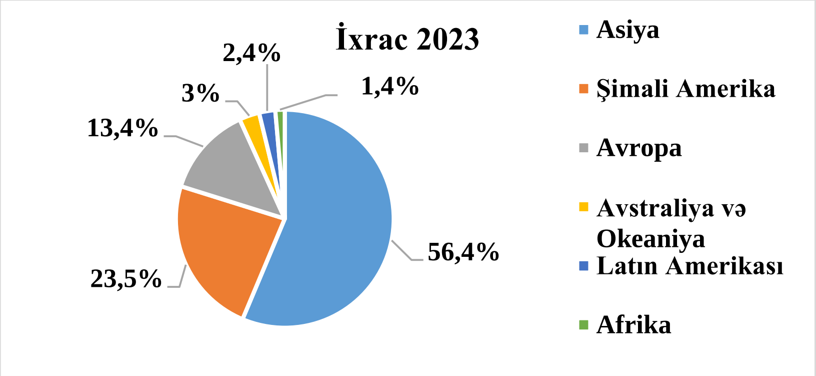

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-exports/ aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Yaponiya ixracının 56,4%-i Asiyanın, 23,5%-i Şimali Amerikanın, 13,4%-i Avropanın, 3%-i Avstraliya və Okeaniyanın, 2,4%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla), 1,4%-i Afrikanın payına düşüb.

Malayziya. Aparıcı Cənub-Şərqi Asiya ölkələrindən biridir. Ölkədə çoxlu sayda müxtəlif etnik qruplar yaşayır. Bunlara malaylar, çinlilər, hindlilər və digər yerli bumiputra qrupları daxildir. Əhalinin 50,1%-ini malaylar, 22,6%-ini çinlilər, 11,8%-ini bumiputralar, 6,7%-ini hindular, 0,7%-ni isə digər qruplar təşkil edir (https://www. worldatlas. com/ articles/ethnic-groups-of-malaysia.html, Benjamin Elisha Sawe 18 iyul 2019).

Malayziyanın əhalisi 2024-cü ilin yanvar ayında 34,49 milyon nəfər olub. Malayziyanın əhalisi 2023-cü ilin əvvəli ilə 2024-cü ilin əvvəli arasında 367 min (+1,1 faiz) artıb. Malayziya əhalisinin 48,9%-ni qadınlar, 51,1%-ni isə kişilər təşkil edir (https://datareportal.com, Simon Kemp, 23 fevral 2024).

Cədvəl `10-da 2021-ci ildə Malayziyanın ixracında əsas ölkələrin adları və onlar haqqında məlumatlar verilib. Cədvəl 11-də isə idxalında əsas olan ölkələrin adları verilib.

Cədvəl 10. 2021-ci ildə Malayziyanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İxracı, milyon ABŞ dolları	Məcmu ixracda payı, faiz
1.	Çin	46352	15,49
2.	Sinqapur	41847	13,98
3.	ABŞ	34366	11,48
4.	Honkonq	18494	6,18
5.	Yaponiya	18167	6,07

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 11. 2021-ci ildə Malayziyanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İdxalı, milyon ABŞ dolları	Məcmu idxalda payı, faiz
1.	Çin	55270	23,20
2.	Sinqapur	22619	9,49
3.	Digər Asiya ölkələri	18150	7,62
4.	ABŞ	18080	7,59
5.	Yaponiya	17791	7,47

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Malayziyanın həm ixracında, həm də idxalında ilk yeri Çin tutur. 2-ci yeri həm ixracda, həm də idxalda Sinqapur tutur. İxracda 3-cü yeri ABŞ tutur. Lakin, ABŞ idxalda 4-cü yerdədir. İdxalda 3-cü yeri digər Asiya ölkələri tutur. İxracda 4-cü yeri Honkonq tutur. Həm ixracda, həm də idxalda 5-ci yeri Yaponiya tutur.

2022-ci ildə Malayziya ÜDM-ə (cari ABŞ dolları) görə dünyada 36-cı iqtisadiyyat, ümumi ixracda 22-ci, ümumi idxalda isə 23-cü yerdə olub.

Malayziyanın ən çox ixrac etdiyi məhsullara inteqrasiya edilmiş sxemlər (78,9 milyard dollar), neft emalı (38,5 milyard dollar), neft qazı (19,5 milyard dollar), palma yağı (17,7 milyard dollar) və xam neft (10,2 milyard dollar) aiddir. Bu məhsullar ölkədən əsasən Sinqapur (53,8 milyard dollar), Çin (48,5 milyard dollar), ABŞ (44,2 milyard dollar), Yaponiya (23,6 milyard dollar) və Honq-Konq (21,7 milyard dollar) kimi ölkələrə ixrac olunur.

2022-ci ildə Malayziya dünyanın ən böyük osiloskop (elektron ölçü və müşahidə vasitəsi) (5,99 milyard dollar), rezin geyim (4,78 milyard dollar), bitki yağları (1,66 milyard dollar), nadir torpaq metal birləşmələri (690 milyon dollar) və mis tozu (664 milyon dollar) ixracatçısı olub.

Malayziyanın idxalında əsas yeri inteqrasiya edilmiş sxemlər (45,1 milyard dollar), neft emalı (27,1 milyard dollar), xam neft (12,2 milyard dollar), kömür

briketləri (6,43 milyard dollar) və yayım avadanlığı (4,38 milyard dollar) tutub. Bu məhsullar əsasən Çindən (82 milyard dollar), Sinqapurdan (35,9 milyard dollar), ABŞ-dan (18,4 milyard dollar), Tayvandan (17,7 milyard dollar) və Yaponiyadan (16 milyard dollar) idxal olunub (https://oec.world/en/profile/country/mys).

Malayziyanın iqtisadi artımı 2023-cü ilin dördüncü rübündə 3% azalıb. İxracdada azalma olub. Bank Negara, ölkədə işsizlik səviyyəsinin pandemiyadan əvvəlki səviyyəyə yəni, 3,3%-ə düşdüyünü, işçi qüvvəsinin nisbətinin isə 2023-cü ildə yüksək səviyyədə olduğu qeyd edib (https://www. thestar. com).

Diaqram 9. Malayziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.

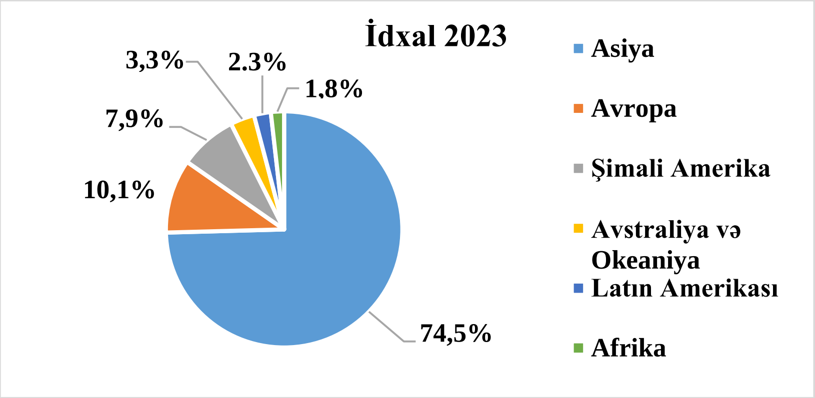

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-imports aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

2023-cü ildə Malayziyanın idxalının 74,5%-i Asiyanın, 10,1%-i Avropanın, 7,9%-i Şimali Amerikanın, 3,3%-i Avstraliya və Okeaniyanın, 2,3%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla), 1,8%-i Afrikanın payına düşüb.

Diaqram 10. Malayziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı.

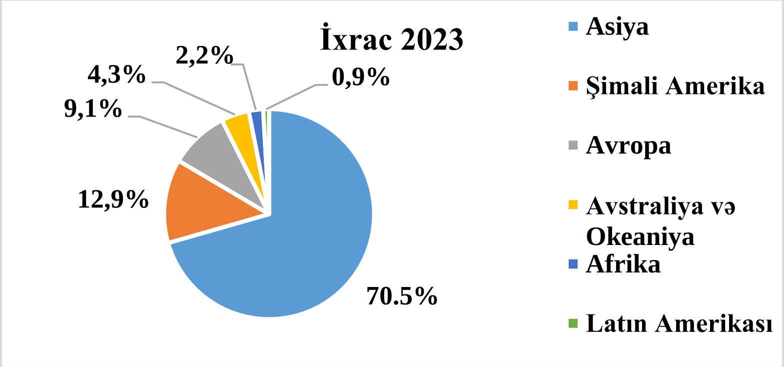

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-exports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Malayziyanın ixracının 70,5%-i Asiyanın, 12,9%-i Şimali Amerikanın, 9,1%-i Avropanın, 4,3%-i Avstraliya və Okeaniyanın, 2,2%-i Afrikanın, 0,9%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla) payına düşüb.

Pakistan. 21 aprel 2024-cü ilin məlumatlarına əsasən Pakistanın hazırkı əhalisi 244,266,895 nəfərdir. 2023-cü ilin ortasında isə əhalisinin sayı 240,485,658 nəfər olub. Pakistanın əhalisi ümumi dünya əhalisinin 2,99%-nə bərabərdir. Əhalisinin sayına görə 5-ci yerdədir (https://www.worldometers.info).

Proqnozlara görə, Pakistanın əhalisi 2092-ci ildə 404,68 milyon nəfərə çatacaq. Bununla da əhalisinin sayının 2048-ci ildə İndoneziya əhalisini ötəcəyi və 331,29 milyon nəfərə çatacağı gözlənilir.

1998-2017-ci illər arasında Pakistanda əhalinin orta artım tempi 2,40% təşkil edib. 220 milyondan çox əhali üçün bu, ildə təxminən 5,28 milyon nəfər artım deməkdir.

Doğum nisbəti yüksəkdir. Əhalinin artımı işsizliyə, səhiyyəyə, təhsilə eləcə də digər sahələrə təsir edə bilər (https://worldpopulationreview.com).

Cədvəl 12-də 2021-ci ildə ixraca aid olan məlumatlar əks olunub. Cədvəl 13-də isə idxala aid olan məlumatlar verilib.

Cədvəl 12. 2021-ci ildə Pakistanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İxracı, milyon ABŞ dolları	Məcmu ixracda payı, faiz
1	ABŞ	6077	21,10
2	Çin	3034	10,54
3	Böyük Britaniya	2104	7,31
4	Almanya	1564	5,43
5	Hollandiya	1397	4,85

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 13. 2021-ci ildə Pakistanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr.

№	Ölkələrin adı	İdxalı, milyon ABŞ dolları	Məcmu idxalda payı, faiz
1	Çin	20645	28,32
2	BƏƏ	7352	10,09
3	İndoneziya	4191	5,75
4	ABŞ	3830	5,25
5	Səudiyyə Ərəbistanı	3770	5,17

Mənbə: Dünya bankının (www.worldbank.org) 2021-ci ilə aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

ABŞ ixracda ilk yeri tutsada, idxalda 4-cü yerdədir. Çin ixracda 2-ci, idxalda isə 1-ci yerdədir. İxracda 3-cü yeri Böyük Britaniya tutur. İdxalda isə 3-cü yer İndoneziyanın payına düşür. İxracda 4-cü yerdə Almanyadır. İxracda 5-ci yer isə Hollandiyadır. Səudiyyə Ərəbistanı idxalda 5-ci yeri tutur.

2022-ci ildə Pakistan ÜDM-ə (cari ABŞ dolları) görə dünyada 41-ci iqtisadiyyat, ümumi ixracatda 66-cı, ümumi idxalda isə 49-cu yerdə olub.

Pakistanın ən çox ixrac etdiyi məhsullara düyü (2,55 milyard dollar), trikotajsız kişi kostyumları (2,53 milyard dollar), trikotaj sviterlər (2,01 milyard dollar) və xam neft (1,56 milyard dollar) aiddir. Bu məhsullar ABŞ-a (6,47 milyard dollar), Almaniyaya (2,8 milyard dollar), Çinə (2,79 milyard dollar), BƏƏ-yə (2,58 milyard dollar) və Böyük Britaniyaya (2,41 milyard dollar) ixrac olunur.

Pakistanın ən çox idxal etdiyi məhsullar neft məhsulları (6,98 milyard dollar), xam neft (5,23 milyard dollar), neft qazı (4,58 milyard dollar), palma yağı (3,8 milyard dollar) və xam pambıqdır (2,44 milyard dollar). Bu məhsullar Çindən (21 milyard dollar), Bəə-dən (5,8 milyard dollar), İndoneziyadan (4,55 milyard dollar), Səudiyyə Ərəbistanından (4,5 milyard dollar) və Küveytdən (3,97 milyard dollar) idxal olunur.

2022-ci ildə Pakistan sulfonlaşdırılmış, nitratlanmış və ya nitrolaşdırılmış karbohidrogenlər (822 milyon dollar), çay (707 milyon dollar), istifadə edilmiş geyim (250 milyon dollar) və metal iplik (28 milyon dollar) üzrə dünyanın ən böyük idxalçısı olub (https://oec.world/en/profile/country/pak).

2024-cü ilin iyununda Pakistan iqtisadiyyatının cəmi 1,8 faiz artacağı gözlənilir. Buna görə də, dünya bankı yoxsulluğu aradan qaldırmaq və iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün yeni islahatlar həyata keçirilməsinin vacib olduğunu deyib.

2024-cü ilin birinci yarısında kənd təsərrüfatı məhsulları sayəsində iqtisadiyyat bir qədər güclənib. Bunun sayəsində digər sektorlarda da müəyyən canlanmanı baş verib. Lakin bu artım yoxsulluğu azaltmağa kifayət etmir. Hazırda pakistanlıların 40 faizi yoxsulluq həddinin altında yaşayır. Böyük borc yükü və

məhdud valyuta ehtiyatları fonunda makroiqtisadi risklər hələ də çox yüksək olaraq qalır.

Dünya bankının Pakistan üzrə direktoru Najy Benhassine bildirib ki, maliyyə sektorunun sabitliyinin yaxşılaşdırılması və özəl sektora kreditlərin artırılması iqtisadiyyatın bərpası üçün çox vacibdir.

Bundan başqa dövlət investisiyalarının sayı artırılmalıdır. Özəl sektorun fəaliyyətində məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması da müsbət təsir edəcək (https://www.worldbank.org).

Ölkə üzrə olan son məlumat 2021-ci ilə aiddir.

Diaqram 11. Pakistanın 2021-ci ildə qitələr üzrə idxalı.

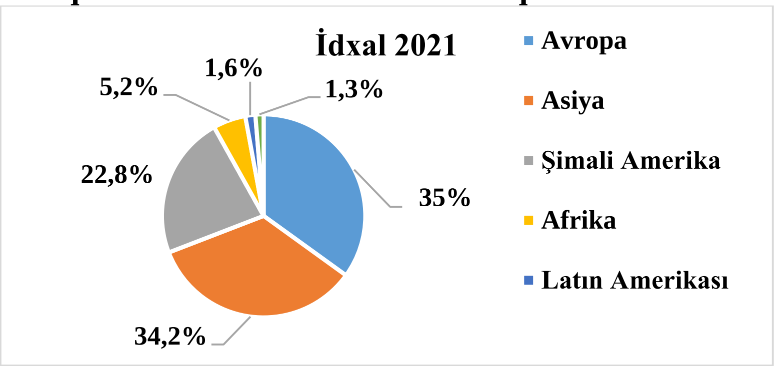

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/pakistans-top-10-exports aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Pakistanın ixracatının 35%-i Avropanın, 34,2%-i Asiyanın, 22,8%-i Şimali Amerikanın, 5,2%-i Afrikanın, 1,6%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla) 1,3%-i Avstraliya və Okeaniyanın payına düşüb.

Diaqram 12. Pakistanın 2022-ci ildə qitələr üzrə idxalı.

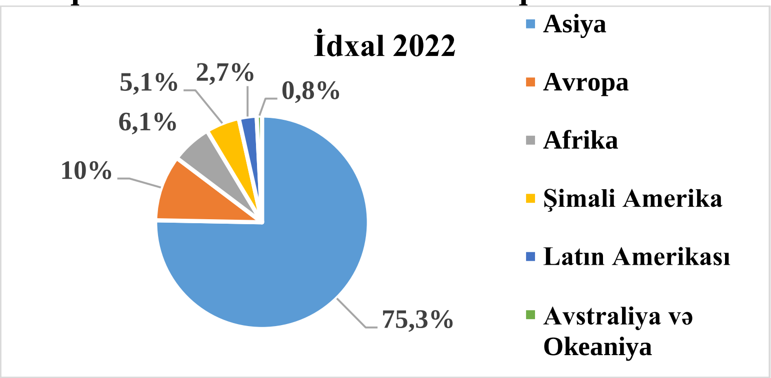

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/pakistans-top-10-imports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Pakistandan idxal olunan ümumi malların 75,3%-i Asiyanın, 10%-i Avropanın, 6,1%-i Afrikanın, 5,1%-i Şimali Amerikanın, 2,7%-i Latın Amerikasının (Meksika istisna olmaqla, Karib dənizi daxil olmaqla) 0,8%-i Avstraliya və Okeaniyanın payına düşür.

2.2. Asiyanın aparıcı ölkələrinin xarici ticarəti

İndoneziya. Xarici ticarətə əsaslanan güclü iqtisadiyyata malik ölkədir. İndoneziya palma yağı, rezin və tekstil kimi malların ixracı ilə məşhur olsa da, bundan başqa məhsullarda ixrac edir.

Son illərdə İndoneziyanın iqtisadiyyatı çox inkişaf edib. İndoneziya ticarət məlumatlarına görə, İndoneziyanın ən böyük ticarət tərəfdaşıları Çin, Sinqapur, Yaponiya, ABŞ və Malayziyadır.

Çin İndoneziyanın ən böyük idxal mənbəyidir və ümumi idxalın 20%-dən çoxunu təşkil edir. İndoneziyanın idxal məlumatlarına görə, Sinqapur İndoneziyanın ikinci ən böyük idxal mənbəyidir və ümumi idxalın 10%-dən çoxunu təşkil edir. İndoneziya həmçinin Yaponiya, ABŞ və Malayziyadan da böyük miqdarda məhsul idxal edir (https://www.exportimportdata.in).

Cədvəl 14-də İndoneziyanın idxalında 2022-ci ilə aid, cədvəl 15-də isə 2023-cü il idxalına aid məlumatlar verilib.

Cədvəl 14. 2022-ci ildə İndoneziyanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Neft və digər mineral yanacaqlar	44,9	18,9
2	Kompüterlər və elektron avadanlıqlar	31,6	13,3
3	Elektrikli cihazlar və maşınlar	26,4	11,1
4	Dəmir və polad	13,9	5,9
5	Plastikdən hazırlanmış əşyalar	11,1	4,7
6	Nəqliyyat və nəqliyyat vasitələri	9,5	4
7	Üzvi kimyəvi maddələr	7,7	3,2
8	Qida sənayesi və heyvan yemi tullantıları	4,6	1,9
9	Taxıl	4,5	1,9
10	Dəmir və polad məhsulları	4	1,7

Mənbə: https://www.tradeimex.in/indonesia-import aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 15. 2023-cü ildə İndoneziyanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	44,9	18,9
2	Kompüterlər və elektron avadanlıqlar	31,6	13,3
3	Elektrikli maşın və avadanlıqlar	26,4	11,1
4	Dəmir və polad	13,9	5,9
5	Plastik	11,1	4,7
6	Nəqliyyat	9,5	4
7	Üzvi kimyəvi maddələr	7,7	3,2
8	Qida sənayesi və heyvan yemi tullantıları	4,6	1,9
9	Taxıl	4,5	1,9
10	Dəmir və polad məhsulları	4	1,7

Mənbə: https://www.tendata.com/blogs/tradedata/5471.html aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

2022-2023-cü illərin idxal cədvəllərinə baxdıqda görürük ki, heç bir dəyişiklik baş verməyib.

İndoneziyanı ixrac bazarında bu qədər rəqabətli edən onun təklif etdiyi müxtəlif mallardır. Zəngin təbii sərvətlərin və istehsal olunan məhsulların qarışığı olan ölkənin ixracatı bir çox kateqoriyalar üzrə müxtəlif çeşidli məhsulları əhatə edir və bu, onu qlobal alıcılar üçün cəlbedici bir məkana çevirir.

İndoneziyanın əsas ixrac malları müxtəlif çeşidli beynəlxalq ticarət tərəfdaşlarına göndərilir ki, bu da ölkənin qlobal iqtisadiyyatdakı strateji mövqeyini əks etdirir. İndoneziyanın ən yaxşı 10 əmtəəsini ixrac etdiyi ölkələrdən bəziləri Çin, ABŞ, Yaponiya, Hindistan və Malayziyadır. Bu əsas bazarları təmin etməklə İndoneziya qlobal ticarətin geniş potensialından istifadə edə və onun iqtisadi artımına təkan verə bilər.

Bundan başqa İndoneziya bir çox başqa ölkələrə də məhsullar ixrac edir. Nəticədə ticarət əlaqələri daha da genişlənir. Regional əməkdaşlığa güclü diqqət yetirən İndoneziya ASEAN regionunda və onun hüdudlarından kənarda qonşu ölkələrlə əlaqələrini gücləndirməyə davam edir (https://www.dhl.com/discover).

Cədvəl 16-da 2022-ci ildə İndoneziyanın ixracında daha çox üstünlük təşkil edən 10 məhsulun adı və onunla əlaqədar olan digər məlumatlar verilib.

Cədvəl 17-də isə 2023-cü ildə ixracda üstünlük təşkil edən top 10 məhsulun adı və onlar haqqında məlumatlar verilib.

Cədvəl 16. 2022-ci ildə İndoneziyanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Mineral enerji və kətanlar (canvases)	45,07	24,32
2	Heyvan və fabrik yağları	32,91	12,06
3	Dəmir, polad	20,92	9,53
4	Elektrikli avadanlıqlar	11,77	4,98
5	Avtomobillər	8,63	3,76
6	Rezinləşdirilmiş mallar	7,11	3,53
7	Kimyəvi maddələr	6,89	2,92
8	Filizlər və çöküntü	6,35	2,65
9	Mexaniki alətlər və maşınlar	6,30	2,38
10	Ayaqqabı	6,18	2,19

Mənbə: https://www.tradeimex.in/indonesia-export aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 17. 2023-cü ildə İndoneziyanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	59,5	23
2	Heyvan/bitki mənşəli yağlar, mumlar	28,5	11
3	Dəmir, polad	26,7	10,3
4	Elektrikli maşın və avadanlıqlar	14,3	5,5
5	Nəqliyyat vasitələri	11,2	4,3
6	Filizlər, şlaklar (slag), kül (ash)	8,7	3,4
7	Qiymətli daşlar, qiymətli metallar	7,5	2,9
8	Nikel	6,8	2,6
9	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	6,5	2,5
10	Ayaqqabı	6,4	2,5

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/indonesias-top-10-exports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

İdxal cədvəlindən fərqli olaraq ixrac cədvəlində dəyişikliklər var. İllər üzrə müqayisə apardıqda görürük ki, yalnız 3-cü və 10-cu yerlər eynidir. Digər qalanlarında isə dəyişikliklər olub.

Hindistan. Cənubi Asiyada çoxlu mal idxal, ixrac edən geniş tarix və mədəniyyətə malik ölkələrdən biri də Hindistandır. Ölkədə ticarət dinamikası hələ də dəyişməkdədir. Bu da öz növbəsində onun iqtisadiyyatına və beynəlxalq münasibətlərinə təsir göstərir. Bununla belə, 2022-ci ildə Hindistan 436,3 dollar dəyərində mal alıb. Bu göstərici 2018-ci ildəkindən daha aşağı qiymətə 509,3 dollar dəyərində olub.

Hindistanın idxalı ixracını üstələyir. Nəticədə bu da mənfi ticarət balansı yaradır (https://pangea-network.com/top-10-largest-india-imports-2024/).

Cəvəl 18. 2022-ci ildə Hindistanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Təmizlənmiş neft	86,2	18,4
2	Brilyantlar	25,9	5,53
3	Qablaşdırılmış dərmanlar	19,5	4,17
4	Zərgərlik	12,6	2,68
5	Düyü	11,1	2,38
6	Yayım avadanlığı	9,92	2,12
7	Xam alüminium	8,44	1,81
8	Motorlu nəqliyyat vasitələri, hissələri və aksesuarları	6,99	1,5
9	Maşın	6,68	1,43
10	Xam şəkər	6,03	1,29

Mənbə: https://oec.world/en/profile/country/ind?subnationalFlowSelector=flow0 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cəvəl 19. 2023-cü ildə Hindistanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları
1	Neft məhsulları	15,5
2	Qiymətli daşlar və zərgərlik	10,2
3	Tekstil və geyim	6,8
4	Əczaçılıq	5,9
5	Üzvi və qeyri-üzvi kimyəvi maddələr	4,9
6	Maşınlar və avadanlıqlar	3,1
7	Dəmir və polad	2,9
8	Nəqliyyat vasitələri	2,7
9	Süd məhsulları	2,4
10	Çay	1,2

Mənbə: https://www.eximpedia.app/blog/india-top-export-products aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

İxrac cədvəlini müqayisə etdikdə görürük ki, bəzi məhsullar yeni əlavə olunub.

Cədvəl 20-də isə Hindistanın 2022-ci ildə idxalında top 10 məhsulun adları, onlar haqqında məlumatlar verilib.

Cəvəl 20. 2022-ci ildə Hindistanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Xam neft	170	23,4
2	Kömür briketləri	58,7	8,11
3	Qızıl	35,8	4,94
4	Neft qazı	32	4,42
5	Brilyantlar	26,1	3,6
6	İnteqrasiya edilmiş sxemlər	15,4	2,13
7	Təmizlənmiş neft	13,1	1,81
8	Palma yağı	11,1	1,54
9	Kompüterlər	1,33	1,33
10	Yayım avadanlığı	1,32	1,32

Mənbə: https://oec. world/en aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Çin. Dünyanın ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Demək olar ki, bütün ölkələrlə ticarət əlaqəsi saxlayır. Son dövrlərdə ticarət dövriyyəsini daha da genişləndirib.

Cəvəl 21. 2022-ci ildə Çinin idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Xam neft	287	13,3
2	İnteqrasiya edilmiş sxemlər	232	10,8
3	Dəmir filizi	103	4,79
4	Neft qazı	72,7	3,37
5	Qızıl	67,6	3,13
6	Soya paxlası	54,1	2,51
7	Mis filizi	50,5	2,34
8	Maşınlar	45,8	2,13
9	Fərdi funksiyaları olan maşınlar	40,8	1,89
10	Təmizlənmiş mis	34,7	1,61

Mənbə: https://oec.world/en aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 22. 2023-cü ildə Çinin idxalında top 10 ölkə.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Elektrik maşınları, avadanlıqları	550,4	21,5
2	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	514,4	20,1
3	Filizlər, şlaklar (slag), kül (ash)	237,9	9,3
4	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	197,8	7,7
5	Qiymətli daşlar, qiymətli metallar	114,2	4,5
6	Optik, texniki, tibbi aparat	77,7	3
7	Nəqliyyat vasitələri	70,7	2,8
8	Yağlı toxumlar	69,8	2,7
9	Mis	62,9	2,5
10	Plastik, plastik məmulatlar	62	2,4

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/chinas-top-10-imports/?expand_article=1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Hər iki idxal cədvəlinə baxdıqda görürük ki, məhsullar eyni deyil. Dəyişikliklər baş verib.

Çinin ilk 10 idxalı onun digər ölkələrdən aldığı məhsulun ümumi dəyərinin dörddə üçündən çoxunu (76,5%) təşkil edir. İdxal edilən qiymətli daşlar və qiymətli metallar 2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər 10,1% artaraq Çinin 10 ən yaxşı idxal kateqoriyası arasında ən böyük artımı qeyd edib. İkinci yerdə idxal olunan filizlər, şlaklar və kül (5,9%) olub.

Çinin ən yüksək idxal kateqoriyaları arasında ən kəskin azalmalar həm material, həm də plastikdən hazırlanmış əşyalar (2022-ci ildən -17,6% azalma), sonra elektrik maşınları və avadanlıqları (-14,6%) olub.

Cəvəl 23. 2022-ci ildə Çinin ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Yayım avadanlığı	272	7,3
2	İnteqrasiya edilmiş sxemlər	212	5,69
3	Kompüterlər	181	4,85
4	Ofis maşın hissələri	111	2,98
5	Yarımkeçirici qurğular	70,2	1,88
6	Elektrik bataryaları	58,7	1,57
7	Elektrik transformatorları	54,1	1,45
8	Motorlu nəqliyyat vasitələri, hissələri və aksesuarları	50	1,39
9	Oyuncaqlar	47,6	1,27
10	Təmizlənmiş neft	46,5	1,25

Mənbə: https://oec.world/en/profile/country/chn aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 24. 2023-cü ildə Çinin ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Elektrik maşınları, avadanlıqları	899	26,5
2	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	512	15,1
3	Nəqliyyat vasitələri	192,7	5,7
4	Plastik, plastik məmulatlar	132,5	3,9
5	Mebel, yataq dəsti, işıqlandırma, lövhələr, prefabrik binalar	121	3,6
6	Dəmir və ya poladdan məmulatlar	97,9	2,9
7	Oyuncaqlar, oyunlar	89,1	2,6
8	Trikotaj və ya toxunma paltarlar, aksesuarlar	83	2,5
9	Üzvi kimyəvi maddələr	77,9	2,3
10	Geyim, aksesuarlar (toxuculuq və ya toxunma deyil)	70,9	2,1

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/chinas-top-10-exports/?expandarticle=1#google vignette aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Hər iki il üzrə ixrac cədvəlinə baxdıqda görürük ki, illər üzrə dəyişikliklər baş verib.

Yaponiya. Aparıcı Asiya ölkələrindən biri də Yaponiyadır. Texnologiya sahəsində tanınan bir çox şirkətlər məhz burda yerləşir. O da Çin kimi bütün ölkələrlə ticarət əlaqəsi saxlayır.

Cədvəl 25. 2022-ci ildə Yaponiyanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Maşın	89	12,2
2	Fərdi funksiyaları olan maşınlar	38,5	5,29
3	İnteqrasiya edilmiş sxemlər	36,9	5,06
4	Motorlu nəqliyyat vasitələri, hissələri və aksesuarları	30,6	4,21
5	Təmizlənmiş neft	14,5	1,99
6	Böyük tikinti maşınları	13	1,79
7	İsti yuvarlaq dəmir (hot-rolled iron)	11,2	1,54
8	Qızıl	10,9	1,5
9	Yarımkeçirici qurğular	9,88	1,36
10	Sərnişin və yük gəmiləri	9,4	1,29

Mənbə: https://oec.world/en/profile/country/jpn?yearlyTradeFlowSelector=flow0 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Yaponiya 2023-cü ildə dünya üzrə 717,6 milyard ABŞ dolları dəyərində məhsul ixrac edib. Bu dollar məbləği 2022-ci ildəki 752,1 milyard dollarla müqayisədə illik -4,6% azalmanı əks etdirir.

2019-cu ildən 2023-cü ilə qədər Yaponiyanın ixrac etdiyi malların ümumi dəyəri 705,8 milyard dollardan 1,7% artıb.

2023-cü ildə Yaponiyanın ixracında ən çox yeri tutan 5 məhsula avtomobillər, elektron inteqral sxemlər, avtomobil hissələri və ya aksesuarları, yarımkeçiricilər istehsal edən maşınlar və buldozerlər, ekskavatorlar olub. Ümumilikdə, əsas ixrac ümumi ixrac satışlarının dörddə birindən çoxunu təqribən 28,8%-ni təşkil edib. Müxtəlif əmtəələr ixrac olunub.

Yaponiya avtomobil, avtomobilin hissələri və aksesuarlarının ixracına görə dünya liderlərindən biridir.

Ölkə üzrə mövcud olan ən son məlumatlara görə Yaponiyadan ixrac edilən məhsulların 73,1%-i idxalçılar tərəfindən alınıb. ABŞ 20,2%, Çin 17,6%, Cənubi Koreya 6,5%, Tayvan 6%, Honq-Konq 4,5%, Tayland 4,1%, Almaniya 2,7%, Sinqapur 2,6%, Vyetnam 2,4%, Avstraliya 2,3%, Hindistan 2,2% və İndoneziya 2% təşkil edib. 13,4% dəyərində Yaponiya Avropaya mal göndərib.

Yaponiyanın 2023-cü ildə ixrac etdiyi məhsulların cəmi 717,6 milyard dollar olub.Bu da Şərqi Asiya ada dövlətinin hər sakini üçün təxminən 5,800 dollara

bərabərdir. Adambaşına düşən bu dollar məbləği 2022-ci ildə bir il əvvələ düşən orta hesabla 6000 dollardan azdır.

Cədvəl 26. 2023-cü ildə Yaponiyanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Nəqliyyat vasitələri	156,7	21,8
2	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	129,8	18,1
3	Elektrik maşın, avadanlıq	101,8	14,2
4	Optik, texniki, tibbi aparat	36,2	5
5	Dəmir, polad	30,6	4,3
6	Plastik, plastik məmulatlar	23,6	3,3
7	Qiymətli daşlar, qiymətli metallar	18,5	2,6
8	Üzvi kimyəvi maddələr	14,8	2,1
9	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	12,8	1,8
10	Digər kimyəvi məhsullar	12,5	1,7

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-exports/ aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Yaponiyanın ilk 10 ixracı onun qlobal daşınmalarının ümumi dəyərinin 74,9%-ni təşkil edib. Nəqliyyat vasitələri 2022-ci ildən bəri 14,6% artaraq 10 ən yaxşı ixrac kateqoriyasına daxil olub. Yaponiyanın ilk 10 ixrac kateqoriyası arasında azalan məhsul isə müxtəlif kimyəvi mallar olub.

Cəvəl 27. 2022-ci ildə Yaponiyanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Xam neft	86,7	10,6
2	Neft qazı	64,2	7,84
3	Kömür briketləri	53,7	6,55
4	İnteqrasiya edilmiş sxemlər	28,9	3,52
5	Yayım avadanlığı	20,3	2,47
6	Peyvəndlər, qan, antiserumlar, toksinlər	19,6	2,4
7	Təmizlənmiş neft	18,7	2,29
8	Qablaşdırılmış dərmanlar	15,3	1,87
9	Kompüterlər	13	1,59
10	Mis filizi	12,4	1,51

Mənbə: https://oec.world/en/profile/country/jpn?yearlyTradeFlowSelector=flow1 aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

2023-cü ildə Yaponiyanın idxalı 785,9 milyard ABŞ dolları olub. Bu dollar məbləği 2019-cu il üçün beş il əvvəlki 721 milyard dollardan 9% artımı əks etdirir.

İldən-ilə Yaponiyaya idxal edilən malların ümumi dəyəri 2022-ci ildəki 905,1 milyard dollarla müqayisədə -13,2% azalıb.

2023-cü ildə Yaponiyanın ümumi idxalının 59,4%-i digər Asiya ölkələrindən alınıb. Avropadakı ticarət tərəfdaşları Yaponiyanın idxal etdiyi məhsulun 13,4%-ni, digər 13,2%-ni isə Şimali Amerikadan əldə ediblər.

Yaponiyanın əhalisinin çoxluğunu nəzərə alsaq, onun 2023-cü ildə idxal etdiyi məhsulların cəmi 785,9 milyard dollar olub. Əhalinin sıx məskunlaşdığı Asiya ada ölkəsindəki hər bir adamın illik məhsul tələbi 6,300 dollara çatıb. Adambaşına düşən bu dollar 2022-ci ildə bir il əvvəl orta hesabla 7,200 dollardan çox aşağı düşüb.

Ən yüksək məhsul kateqoriyaları arasında ən ciddi azalma 2022-ci ildən 26,5% azalma yolu ilə qiymətli daşlar və qiymətli metallar qrupunda olmuşdur. Yaponiyanın qiymətli daşlar və qiymətli metallar idxalı, Yaponiyanın platin, gümüş və qızıla daha az xərcləməsi ilə azalmışdır.

Cədvəl 28. 2023-cü ildə Yaponiyanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	195,5	24,9
2	Elektrik maşınları, avadanlıqları	114,9	14,6
3	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	69,4	8,8
4	Əczaçılıq	30,8	3,9
5	Optik, texniki, tibbi aparatlar	28,7	3,7
6	Filizlər, şlaklar (slag), kül (ash)	26,5	3,4
7	Nəqliyyat vasitələri	24,9	3,2
8	Plastik, plastik məmulatlar	16,1	2
9	Üzvi kimyəvi maddələr	15,3	1,9
10	Qiymətli daşlar, qiymətli metallar	15	1,9

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-imports/ aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Malayziya. ASEAN-ın (Cənub-Şərqi Asiya Ölkələri Assosiasiyası) əsas üzvü kimi Malayziya həm məhsulları ixrac, həm də idxal edir. Son bir neçə onillikdə Malayziyanın orta illik ÜDM artım tempi davamlı olaraq 5% ətrafında olub və regionda ən sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyatlardan biri kimi sıralanır. Dinamik iqtisadiyyat region daxilində və dünyanın digər ölkələri ilə əhəmiyyətli ticarət əlaqələrinə yol açır. Malayziyanın idxal baxımından ən çox əməliyyatları Çin,

Sinqapur, ABŞ, Yaponiya və Taylandladır (https://pangea-network. com /top-10-largest-malaysia-imports-2024/).

Cəvəl 29. 2022-ci ildə Malayziyanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Elektrik maşınları	85,41	28,94
2	Mineral yanacaqlar və yağlar	55,46	18,8
3	Nüvə reaktorları və maşınları	25,92	8,79
4	Plastik və onlardan məmulatlar	10,01	3,39
5	Nəqliyyat vasitələri	7,45	2,53
6	Optik, tibbi və ölçü alətləri	6,67	2,26
7	Ofis maşın hissələri	6,62	2,25
8	Dəmir və polad	6,35	2,15
9	Qiymətli daşlar və metallar	6,28	2,13
10	Kimyəvi məhsullar	5,03	1,7

Mənbə: https://www.tradeimex.in/malaysia-import aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 30. 2023-cü ildə Malayziyanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Elektrik maşın, avadanlıq	119,1	38,1
2	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	51,7	16,5
3	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	23,9	7,7
4	Heyvan/bitki yağları, mumlar	16,9	5,4
5	Optik, texniki, tibbi cihazlar	13,6	4,4
6	Plastik, plastik məmulatları	9	2,9
7	Alüminium	6	1,9
8	Dəmir, polad	5,9	1,9
9	Digər kimyəvi məhsullar	5,6	1,8
10	Rezin, rezin məmulatları	5,5	1,8

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-exports/?expandarticle =1 #google vignette aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cəvəl 31. 2022-ci ildə Malayziyanın ixracında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Elektrik avadanlıqları	128,21	36,31
2	Mineral yanacaqlar və yağlar	60,60	17,16
3	Nüvə reaktorları və maşınları	27,44	7,77
4	Heyvan və bitki mənşəli yağlar	23,66	6,7
5	Optik, tibbi və ölçü alətləri	14,43	4,09
6	Plastik və onlardan məmulatlar	10,26	2,91
7	Kauçuk və ondan məmulatlar	7,61	2,16
8	Alüminium və ondan məmulatlar	7,44	2,11
9	Dəmir və polad	7,14	2,02
10	Kimyəvi məhsullar	7,06	2

Mənbə: https://www.tradeimex.in/malaysia-export aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Malayziya 2023-cü ildə dünyanın hər yerindən 265,6 milyard ABŞ dolları dəyərində məhsul idxal edib. Bu məbləğ 2019-cu ildə beş il əvvəlki 205 milyard dollarla müqayisədə 29,6% sürətlənməni əks etdirir. İldən-ilə Malayziyanın aldığı idxal mallarının ümumi dəyəri 2022-ci ildəki 295,1 milyard dollardan 10% azalıb.

Cədvəl 32-də 2023-cü ildə Malayziyanın idxalında əsas məhsulların adı və onlar haqqında məlumatlar verilib.

Cədvəl 32. 2023-cü ildə Malayziyanın idxalında top 10 məhsul.

№	**Məhsulun adı**	**Məbləği. Milyard ABŞ dolları**	**Ümumi idxalın faizi**
1	Elektrik maşın, avadanlıq	72,8	27,4
2	Neft daxil olmaqla mineral yanacaqlar	50,8	19,1
3	Kompüterlər daxil olmaqla maşınlar	25,2	9,5
4	Plastik, plastik məmulatlar	8,5	3,2
5	Nəqliyyat vasitələri	8,2	3,1
6	Optik, texniki, tibbi aparat	6,7	2,5
7	Dəmir, polad	5,9	2,2
8	Digər kimyəvi məhsullar	5,7	2,2
9	Alüminium	5,2	1,9
10	Qiymətli daşlar, qiymətli metallar	5,1	1,9

Mənbə: https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-imports/?expand article=1#google vignette aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Malayziyanın ilk 10 idxalı Malayziyanın digər ölkələrdən aldığı məhsulun ümumi dəyərinin 73,1%-ni təşkil edib.

Malayziyanın ən çox idxal olunan məhsul kateqoriyaları arasında 2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər 10,5% artımla nəqliyyat vasitələri olub.

Pakistan. Növbəti ölkə isə Pakistandır. Azərbaycan və Pakistan arasında əlaqələr son dövrdə daha da artıb. Müharibə dovründə ölkəmizə dəstək olan əsas ölkələrdən biri də Pakistan idi. Daha geniş məlumatlar isə növbəti paraqrafda verilib. Bu ölkə yetəri qədər dünyada tanınır. Demək olar ki, bütün ölkələrlə ticarət əlaqəsi saxlayır.

Cədvəl 33-də 2022-ci ildə Pakistanın idxalında əsas 10 məhsulun adı, onların məbləği və idxalın faizi haqqında məlumatlar verilib.

Cədvəl 34-də isə 2022-ci ildə ixracında əsas məhsulların adı, onların məbləği və i haqqında məlumatlar verilib.

Cədvəl 33. 2022-ci ildə Pakistanın idxalında top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi idxalın faizi
1	Neft yağları və bitumlu mineral yağlar	10,9	15,5%
2	Neft yağları və xam neft	5,96	8,49%
3	Neft qazları və digər qaz halında olan karbohidrogenlər	5,22	7,44%
4	Palma yağı və onun fraksiyaları (fractions)	3,8	5,42%
5	Kömür, briketlər və kömürdən hazırlanan oxşar bərk yanacaqlar	2,16	3,09%
6	Pambıq	1,93	2,76%
7	Dəmir tullantıları və qırıntıları	1,73	2,47%
8	Avtomobillər və digər motorlu nəqliyyat vasitələri	1,72	2,45%
9	Elektrik cihazlar	1,54	2,19%
10	Dəmir və ya ərintisiz poladdan olan məhsullar	1,15	1,65%

Mənbə: https://www.tradeimex.in/pakistan-import aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 34. 2022-ci ildə Pakistanın ixracı.

№	Məhsulun adı	Məbləği. Milyard ABŞ dolları	Ümumi ixracın faizi
1	Yataq, stol dəsti, mətbəx paltarı	4,3	13,9
2	Kişi və ya oğlan paltarları	3,13	10,1
3	Düyü	2,32	7,54
4	Trikotaj və ya toxunma kişi və ya oğlan kostyumları, gödəkçələr, blazerlər, şalvarlar	973 milyon	3,16
5	Formalar, polverlər, kardiqanlar, jiletlər və digər oxşar məhsullar	951 milyon	3,09
6	Pambıqdan toxunmuş parçalar	929 milyon	3,02
7	Pambıq iplik	903 milyon	2,93
8	Maykalar, singlets, gödəkçə (vests)	728 milyon	2,36
9	Trikotaj və ya toxunma kişi və ya oğlan köynəkləri	715 milyon	2,32
10	İçkilər, spirtli içkilər və sirkə	584 milyon	1,9

Mənbə: https://www.tradeimex.in/pakistan-export aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

FƏSİL III. AZƏRBAYCANIN APARICI ASİYA ÖLKƏLƏRİ İLƏ TİCARƏT ƏLAQƏLƏRİNİN PRESPEKTİVLƏRİ

3.1. Aparıcı Asiya ölkələrinin Azərbaycanın beynəlxalq ticarətində rolu və yeri

Azərbaycan Aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələri saxlayır. Mütəmadi olaraq həmin ölkələrin xarici işlər naziri ilə, səfirləri ilə və digər dövlət nümayəndələri ilə danışıqlıqlar aparılır. Onların nümayəndə heyyəti Azərbaycana işgüzar səfərlər edirlər və Azərbaycanın dövlət nümayəndələri ilə görüşlər keçirirlər. Əlaqələrin genişlənməsi üçün lazimi tədbirlər görülür. Bundan başqa müxtəlif mövzularda tədbirlər keçirilir və bu da ölkələr arasında olan münasibətlərə müsbət təsir edir.

İndoneziya. 18 yanvar 2019-cu ildə xarici işlər nazirinin müavini Ramiz Həsənovla Sisvo Pramononun arasında görüş baş tutub. O, İndoneziya xarici işlər nazirliyinin siyasət təhlili və inkişaf agentliyinin baş direktorudur.

Nazir müavini görüşdə SOCAR-ın İndoneziyadakı fəaliyyətindən danışıb. Həmçinin o, ölkələr arasında olan əməkdaşlıqların daha da inkişaf etdirilməsinin zəruri olduğunu vurğulayıb.

İndoneziyalı diplomat qeyd edib ki, İndoneziya ilə Azərbaycan arasında ikitərəfli əlaqələri bütün sahələrdə inkişaf elətdirmək üçün geniş imkanlar mövcuddur.

Həmçinin görüşdə Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinədə toxunulub. Sisvo Pramonu qeyd edib ki, İndoneziya Azərbaycanın suverenliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir.

Görüş zamanı, həmçinin Azərbaycan və İndoneziya arasında mədəniyyət, təhsil, ticarət, iqtisadiyyat və turizm sahələrində əlaqələrin inkişaf etdirilməsi ətrafında da danışıqlıqlar aparılıb (https://sesqazeti.az/news/politics/720797.html, 18 yanvar 2019).

9 iyul 2021-ci ildə Azərbaycanın iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarovla İndoneziyanın Azərbaycandakı səfiri Hildi Hamidlə görüşü baş tutub.

Səfir həmçinin iqtisadi-ticarət əlaqələri haqqında danışıb. O, həmçinin qeyd edib ki, İndoneziya şirkətləri işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçiriləcək layihələrdə əməkdaşlıq etmək istəyirlər. Xüsusi ilə də nəqliyyat və tekstil sahəsində (https://competition.gov.az/az/post/37/indoneziya-ile-iqtisadi-elaqelerin-genislendirilmesi-muzakire-olunub, 9 iyul 2021).

Hindistan. 2 senytabr 2022-ci ildə "Best of İndia" adlı Hindistan sərgisinin açılışı olub. Sərginin açılışında Hindistanın Azırbaycandakı müvəqqəti işlər vəkili V.Kumar iştirak edib. O, bildirib ki, sərgi Hindistanın müstəqiliyinin 75-ci ildönümünə həsr olunub.

Çıxışında müvəqqəti işlər vəkili Hindistan və Azərbaycan arasında olan tarixi və mədəni əlaqələrdən danışıb. 2022-ci ilin yanvar-iyul aylarlnda Hindistan və Azərbaycan arasında ticarət dövriyyəsi 2021-ci illə müqayisədə artıb. Belə ki, ötən ilki göstərici 169,1 % artaraq 1 milyard 184 milyon ABŞ dolları olub.

Bu sərgi xarici ölkələrdə də təşkil olunur. Əsas məqsəd Hindistanı bütün dünyada tanıtmaqdır. Bu il təşkil olunan sərgidə Hindistanın 65-ə yaxın şirkəti iştirak edir. Onlar düyü, ədviyyat, çay, əl işləri kimi məhsulları alıcılara təklif edirlər (https://azertag.az/xeber/bakida_hindistan_mehsullarinin_en_boyuk_ekskluziv_ticaret_sergisinin_achilis_merasimi_olub-2276054, 2 sentyabr 2022).

25 oktyabr 2023-cü ildə iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarovla Hindistanın ticarət və sənaye üzrə dövlət naziri, Azərbaycan-Hindistan Hökumətlərarası Komissiyasının həmsədri xanım Anupriya Patel ilə görüşüb.

Görüşdə Azərbaycan ilə Hindistan arasında mövcud olan ticarət, iqtisadi, elmi əməkdaşlıqlar haqqında danışılıb. Kənd təsərrüfatı, əczaçılıq, sənaye, energetika sahəsində də əməkdaşlıq potensialı olduğu qeyd olunub.

Bundan başqa hər iki ölkənin biznes eləcə də iqtisadi-ticarət əlaqələrinin inkişafına dair fikir mübadiləsi aparılıb (https://www.taxes.gov.az/az/post/2875).

Çin. "Bir kəmər, bir yol" layihəsi Azərbaycan-Çin münasibətlərində mühüm rol oynayır. Bu layihə ilə bağlı bir sıra tədbirlər keçirilir.

Energetika naziri Pərviz Şahbazov17 oktyabr 2023-cü ildə Çinə səfər edib. Səfər zamanı Çinin Milli Enerji Administrasiyasının rəhbəri Zhang Jianhua ilə

görüşüb. Görüş zamanı hər iki ölkə arasında olan münasibətlərin daha da dərinləşməsi üçün böyük imkanların mövcud olduğu qeyd olunub.

Çin-Azərbaycan arasında olan münasibətlər təkcə “Bir kəmər, bir yol“ layihəsi ilə yekunlaşmır.Digər sahələrdə də əlaqələr mövcuddur. SOCAR Çinə xam neft, neft, neft-kimya məhsulları və mayeləşdirilmiş qaz təchizatını həyata keçirir. Çində öz növbəsində Azərbaycan ilə elektoenergetika sahəsində əməkdaşlıq edir. “Yaşıl enerji” və “Yaşıl texnologiya” layihələri sayəsində hər iki ölkə arasında olan münasibətlərin yeni inkişaf mərhələsi yaranır. “Qaradağ” Günəş Elektrik Stansiyasının inşasında Çinin “Dongfang” şirkəti iştirak edib.

Energetika naziri Pərviz Şahbazov Çinə səfər edib. Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi ilə Çin Xalq Respublikası arasında anlaşma memorandumu imzalanıb. Bunun sayəsində iki ölkə arasında energetika sektorunda əlaqələr genişlənəcək. Bundan başqa bu əməkdaşlıq bərpaolunan enerji mənbələri sahəsində təcrübə mübadiləsinə müsbət təsir edəcək.

İnnovasiya yönümlü investisiyaların Azərbaycan üçün mühüm əhəmiyyəti var. Çin də öz növbəsində iqtisadiyyatın innovasiya və transformasiya sahələrinə maraq göstərir.

Ölkəmizdə 275 Çin investisiyalı şirkət qeydiyyatdan keçib. Onuda qeyd etmək istəyirəm ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə layihələrin həyata keçirilməsi üçün Çin şirkətləri ilə əlaqələr yaradılıb. Belə ki, “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” layihələrinin icrası üçün “Huawei” şirkəti artıq işə başlayıb.

Azərbaycanın ticarət dövriyyəsində 4-cü yeri Çin tutur. Qeyri-neft məhsullarının ixracı 23 milyon dolları keçib. Digər məhsullar isə 64,5 milyon dollardır.

1995-ci ildən bu yana Çin Azərbaycana 920 milyon dollar dəyərində investisiya edib.

Əlaqələr bununla yekunlaşmır. İki ölkə arasında nəqliyyat-logistika sahəsində də əməkdaşlıq mövcuddur. “Bir-kəmər-bir yol” layihəsini buna misal göstərə bilərik.

İşğaldan azad olmuş ərazilərimizdə “yaşıl enerji” zonası yaradılacaq (https://xalqqazeti.az/az/iqtisadiyyat/%20144573-cin-azerbaycanin-4-cu-iri-ticaret-terefdasidir, Bayramov V., 19 oktyabr 2023).

Yaponiya. Azərbaycan və Yaponiya arasında əlaqələr ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra olub.

Azərbaycan müstəqilliyini tanıyan ilk ölkə Yaponiyadır. 1991-ci ilin dekabrın 28-də olan bəyanatında bunu bildirib.

Artıq 1992-ci il sentyabrın 7-də diplomatik əlaqələr yarandı.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü sayəsində əlaqələr daha da genişləndi.

Ölkəmizdə həyata keçirilən proqramlarda Yaponiya əsas ölkələrdən biri idi. “İpək yolu” layihəsində, neft sektorunun inkişaf olunmasında yaxından iştirak etmişdir. Bundan başqa sosial-mədəni sahələrdə də əməkdaşlıq olunur. Yaponiyanın-Azərbaycan ilə olan ticarət dövriyyəsi artıb.

Ölkələr arasında 1998-ci ildən bu yana 27 sənəd imzalanıb. Yaponiya ərazi bütövlüyümüzü tanıyır. Həmçinin işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə aparılan bərpa və quruculuq işlərində iştirak etmək istəyir.

Yaponiya Azərbaycana 7 milyard dollar dəyərində yardım göndərib. Qeyri-neft sektorunun payına 100 milyon dollar düşüb. Bir sıra layihələrdə Yaponiya şirkətləri yaxından iştirak edir. 2017-ci ildən mövcud olan “Azəri-Çıraq-Günəşli” yatağının işlənilməsi 2050-ci ilə qədər uzadıldı. “İNPEX” şirkətinin payı 11%, “İTOCHU” şirkətinin payı isə 4,3%-dir. Bakı-Tblisi-Ceyhan kəmərində isə “İNPEX” 2,5%, “İTOCHU” isə 3,4 % təşkil edir.

Yaponiyanın şirkətləri neft kimya emalı sahəsində və digər irimiqyaslı layihələrdə iştirak etmək istəyirlər. Onlar həmçinin “Azəri-Çıraq-Günəşli” layihəsinin uzadılmasını istəyirlər. “Şahdəniz-2” layihəsinə də qoşulmaq istəyirlər.

19 Yapon şirkəti Azərbaycanda fəaliyyət göstərir (https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ve_yaponiya_arasinda_diplomatik_elaqelerin_30_cu_ildonumu_ve_emekdasligin_yeni_merhelesi-2280935, Ağayev V., 7 sentyabr 2022)

Malayziya. Azərbaycanın Malayziyadakı səfiri Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlar təşkilatları milli konfederasiyasının qonağı olub.

Turizm sahəsində əməkdaşlıq, məhsullarımızın Malayziya bazarına ixracı kimi məsələlər müzakirə olunub.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı üçün uyğun bazardır. Çünki qida məhsullarının 90%-ni digər ölkələrdən idxal edib. Turistik səfərləridə artırmaq olar.

Azərbaycan sahibkarlarının Malayziya bazarına çıxışında mövcud olan çətinliklər danışılıb (https://az.ajmedia.jp/az%c9%99rbaycan-il%c9%99-malayziya-arasinda-iqtisadi-%c9%99laq%c9%99l%c9%99r-muzakir%c9%99-olunub/, 4 sentyabr 2022).

Ölkəmizin iqtisadi potensialı və investisiya imkanları barədə yazı "Utusan Malaysia" qəzetində nəşr olunub.

Malayziyadakı sıfirimiz İrfan Davudov qəzetə müsahibə verib. O, Malayziyadakı investorları ölkəmizə eləcə də Ələt Azad İqtisadi Zonasına investisiya qoymağa dəvət edib.

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra Malayziya ilə siyasi əlaqələr saxlanılıb. Həmin əlaqələri hər iki ölkəyə fayda verəcək dərəcədə istifadə etmək istədiyimizi səfir qeyd edib.

Bundan başqa o, bərpaolunan enerji potensialı, neft və qaz sahəsi haqqında geniş informasiya verib.

Azərbaycan son illərdə nəqliyyat infrastrukturu sahəsində də geniş imkanlar təklif edir. Xəzər dənizindəki strateji mövqeyimiz buna çox uyğundur (https://kualalumpur.mfa.gov.az/en/news/3271/utusan-malaysia-qezetinde-olkemizin-iqtisadi-potensiali-ve-investisiya-imkanlari-barede-yazi-derc-edilib, 8 yanvar 2024).

Pakistan. Pakistanın Baş naziri Şahbaz Şərif 2023-cü ildə Azərbaycana səfər edib. İyunun 15-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevlə görüşüb.

Görüşdə prezident Pakistan baş nazirinə Azərbaycan ərazilərinin işğalı və İkinci Qarabağ Müharibəsi zamanı Pakistanın göstərdiyi dəstəyə, həmçinin ərazi bütövlüyünün bərpasına göstərdiyi köməyə görə minnətdarlığını bildirib.

Həmçinin prezident baş nazirə Azərbaycan və Ermənistan arasında davam edən sülh danışıqları barədə məlumat verib.

Sülh sazişinin imzalanması o zaman baş tuta bilər ki, Ermənistan Qarabağı Azərbaycanın bir hissəsi kimi rəsmən tanısın.

Həmçinin prezident Pakistanı Kəşmir məsələsində hər zaman dəstəklədiyini bildirib.

Prezident həmçinin Pakistanla ticarətin həcmini artırmağa və bununla bağlı anlaşma memorandumu imzalamağa hazır olduğunu bildirib. Həm ənənəvi, həm də bərpa olunan enerji sektorlarında iki ölkə arasında mövcud olan potensialdan da söhbət açılıb.

Görüş zamanı Prezident İlham Əliyev və Baş nazir Şahbaz Şərif Pakistan və Azərbaycanın həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli məsələlərdə oxşar mövqelərə malik olduğunu təsdiq ediblər.

İqtisadi əlaqələrdən danışarkən baş nazir qeyd edib ki, Azərbaycan zəngin təbii sərvətlərə, o cümlədən böyük neft-qaz sərvətlərinə malikdir. Lakin, Pakistanda isə bu sahə o qədər də ürək açan deyil.

Baş nazir bildirib ki, çox bahalı idxala bağlı olan ölkədirlər. Pakistan ötən il neft sahəsinə 27 milyard ABŞ dolları xərcləyib. İnflyasiya, idxal olunan neftin qiymətinin qalxması və Ukrayna münaqişəsi səbəbindən Pakistan böyük təzyiqlə üz-üzədir. Buna görə də enerjiyə 27 milyard ABŞ dolları xərclənib. Baş nazir Azərbaycanla neft-kimya məhsulları sahəsində əməkdaşlıq etmək istədiklərini qeyd edib. Pakistan Səudiyyə Ərəbistanının "Aramco" şirkəti ilə danışıqlar aparır və Azərbaycanın da buna daxil olmasını istəyirlər. Pakistanın Günəş enerjisi sahəsində potensialı olduğu qeyd olunub (https://www.amerikaninsesi.org/a/7138655.html, Fərhadoğlu.T., 15 iyun 2023).

Pakistanın ticarət naziri Camal Kamal Xan Azərbaycanın Pakistandakı səfiri Xəzər Fərhadov ilə görüşündə bildirib ki, hər iki ölkə arasında tarixi, siyasi iqtisadi əlaqələr mövcuddur.

Həmçinin bildirib ki, əlaqələrimiz yüksələn xətlə inkişaf edir. Əgər Pakistan 2021-2022-ci illərdə Azərbaycana 9,7 milyon dollar həcmində ixrac həyata

keçirmişdisə, 2022-2023-cü illərdə bu rəqəm 12 milyon dolları ötüb. Pakistan Azərbaycana əsasən gübrə ixrac edib.

Ölkələr arasında imzalanmış Ticarət Sazişi üzrə birgə layihələr işlənib başa çatdırılıb.

Azərbaycanın Pakistandakı səfiri Xəzər Fərhadov Azərbaycandan Pakistana maye qazın ixracının bərpa edildiyini bildirib.

Həmçinin qeyd olunub ki, Azərbaycan Pakistandan idxal etdiyi düyünü 2027-ci ilə kimi gömrük vergisindən azad edib (https://azertag.az/xeber/azerbaycanile pakistan arasinda ticaret elaqeleri tereflerin_potensialina_uygun_artirilmalidir-2962815,4 aprel 2024).

3.2. Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf istiqamətləri (mal qrupları kəsimində).

Bu paraqrafda isə biz Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrini araşdıracayıq. Məlumdur ki, Azərbaycan bu ölkələrə həm məhsul il, həm də ixrac edir. Bu paraqrafda 6 ölkənin yəni, İndoneziyanın, Hindistanın, Çinin, Yaponiyanın, Malayziyanın, Pakistanın Azərbaycana olan idxal və ixracı haqqında məlumat veriləcək.

Cədvəl 35-də Azərbaycanın 2019-2021-ci illərə aid olan idxal məlumatları verilib. Cədvəl 36-da isə 2022-ci ilə aid olan idxal məlumatları verilib.

Cədvəl 35. Azərbaycanın 2019-2021-ci illər üzrə olan idxalı.
Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2019	2020	2021
1	Çin	1432151,5	1414000,1	1639541,4
2	Yaponiya	221573,5	195123,9	259037,2
3	Hindistan	136682,9	125972,1	144670,3
4	Malayziya	62168,5	68843,3	76555,6
5	İndoneziya	55459,6	30337,4	54717,7
6	Pakistan	14487,3	11625,5	10993,6
7	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	862,1	1362,4	796
8	Çinin xüsusi inzibati rayonu Makao	0,1	1,1	1,5
CƏMİ:		1923385,5	1847265,8	2186313,3

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinə (www.stat.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 36. Azərbaycanın 2022-ci il üzrə olan idxalı.
Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2022
1	Çin	2086286,2
2	Yaponiya	290219,3
3	Hindistan	219448,7
4	İndoneziya	104747,4
5	Malayziya	54537,9
6	Pakistan	20500,5
7	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	2340,3
8	Çinin xüsusi inzibati rayonu Makao	4
CƏMİ:		2778084,3

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinə (www.stat.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

İllər üzrə seçdiyim aparıcı Asiya ölkələrini müqayisə etsək görərik ki, idxalda Çin 1-ci, Yaponiya 2-ci və Hindistan isə 3-cü yerdədir. 2020-ci ildə hər üç ölkədə azalma baş verib. 2019-2021-ci illərdə Malayziya idxalda 4-cü yerdədir. Lakin, 2022-ci ildə idxalda 4-cü yerdə İndoneziyadır. Malayziya isə 5-ci yerdədir. Digər ölkələrdən fərqli olaraq Malayziyada azalma 2022-ci ildə baş verib. 2019-2021-ci illərdə İndoneziya 5-ci yerdədir idxalda. 2020-ci ildə də azalma baş verib. Pakistan 2019-2022-ci illərdə 6-cı yerdədir. 2021-ci ildə idxalda azalma baş verib. Honkonq 2019-2022-ci illərdə 7-ci yerdə olub. 2020-ci ildə artım, 2021-ci ildə azalma, 2022-ci ildə isə yenidən artım baş verib. Makao isə 8-ci yerdədir. Digər ölkələrdən fərqli olaraq illər üzrə Makaoya olan idxalda artım baş verib.

Cədvəl 37-də 2019-cü il üzrə olan, cədvəl 38-də 2020-ci ilə aid, cədvəl 39-da isə 2021-ci il, cədvəl 40-da isə 2022-ci ilə aid olan ixrac məlumatları verilib.

Cədvəl 37. Azərbaycanın 2019-cu il üzrə olan ixracı.
Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2019
1	Hindistan	955865,6
2	Çin	752162,6
3	Yaponiya	90216
4	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	4801,7
5	Malayziya	596,8
6	İndoneziya	366,2
7	Pakistan	294,5
CƏMİ:		1804303,4

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinə (www.stat.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 38. Azərbaycanın 2020-ci illər üzrə olan ixracı.
Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2020
1	Hindistan	456784,5
2	Çin	432760,5
3	Malayziya	60658,3
4	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	7446,2
5	Yaponiya	5373,5
6	Pakistan	1657,6
7	İndoneziya	458,5
CƏMİ:		965139,1

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinə (www.stat.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 39. Azərbaycanın 2021-ci il üzrə olan ixracı.
Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2021
1	Hindistan	594430,9
2	Çin	141148,5
3	İndoneziya	87318,6
4	Yaponiya	15819,6
5	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	2091,9
6	Pakistan	738,7
7	Malayziya	512,7
CƏMİ:		842060,9

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub (www.stat.gov.az)

Cədvəl 40. Azərbaycanın 2022-ci il üzrə olan ixracı.
Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2022
1	Hindistan	1662623,9
2	İndoneziya	606043,5
3	Çin	72763,7
4	Malayziya	38889,2
5	Yaponiya	14027,6
6	Pakistan	7666,7
7	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	7666,7
CƏMİ:		2403325,5

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinə (www.stat.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Seçdiyim aparıcı Asiya ölkələrindən 2019-2022-ci illərdə ixracda 1-ci yeri Hindistan tutur. 2020-ci ildə ixracda azalma baş verib. Lakin 2021-ci ildə artıq artım olub. Ən çox ixracda göstəricisi 2022-ci ildə olub. Çin 2019-2021-ci illərdə ixracda 2-ci yerdə olub. 2021-ci ildən etibarən azalma baş verib. Azalma o yerə çatıb ki, 2022-ci ildə Çin ixracda 3-cü olub. 2019-cu ildə ixracda Yaponiya 3-cü olub. 2020-

ci ildə geriliyərək 5-ci olub. Ancaq 2021-ci ildə 4-cü olub. 2022-ci ildə yenidən geriliyərək ixracda 5-ci olub. 2019-2020-ci illərdə ixracda 4-cü yerdə Honkonqdur. 2021-ci ildə Honkonq ixracda 5-ci yerdədir. 2022-ci ildə isə daha da geriliyərək 7-ci yerdə olub. 2019-cu ildə ixracda 5-ci yerdə Malayziya olub. 2020-ci ildə isə irəliyərək ixracda 3-cü yerdə olub. Ancaq 2021-ci ildə isə 7-ci yerdə olub. 2022-ci ildə yenidən ixracda artım olub və Malayziya 4-cü yerdə olub. İndoneziya 2019-cu ildə ixracda 6-cı yerdə olub. 2020-ci ildə 1 pillə geriliyərək 7-ci yerdə olub. 2021-ci ildə isə digər illərdən fərqli olaraq ixracda artım olub və İndoneziya 3-cü yerdə olub. 2022-ci ildə daha da irəlliyərək 2-ci yerdə olub. 2019-cu ildə isə Pakistan 7-ci yerdədir. 2020-2022-ci illərdə isə 6-cı yerdədir.

Cədvəl 41. 2022-ci ildə ticarət dövriyyəsində əsas ölkələr.

№	**Ölkələr üzrə sıralamada**	**Ölkənin adı**	**Min ABŞ dolları**	**Ümumi dövriyyəyə nisbətən %-lə**
1	4	Çin	2159049,89	4,10
2	5	Hindistan	1882072,55	3,57
3	15	İndoneziya	710790,93	1,35
CƏMİ:			4751913,37	9,02

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub (customs.gov.az)

Cədvəl 42. 2022-ci ildə ixracda əsas ölkələr.

№	**Ölkələr üzrə sıralamada**	**Ölkənin adı**	**Min ABŞ dolları**	**Ümumi dövriyyəyə nisbətən %-lə**
1	4	Hindistan	1662623,90	4,36
2	13	İndoneziya	606043,49	1,59
CƏMİ:			2268667,39	5,95

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub (customs.gov.az)

Cədvəl 43. 2022-ci ildə idxalda əsas ölkələr.

№	**Ölkələr üzrə sıralamada**	**Ölkənin adı**	**Min ABŞ dolları**	**Ümumi dövriyyəyə nisbətən %-lə**
1	3	Çin	2086286,16	14,35
2	10	Yaponiya	290219,27	2,00
CƏMİ:			2376505,43	16,35

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinə (customs.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 44. Azərbaycanın 2023-cü il üzrə olan ixracı.

Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2023
1	Hindistan	1234731,01
2	İndoneziya	150790,42
3	Çin	78739,10
4	Malayziya	39697,43
5	Yaponiya	16861,36
6	Pakistan	6884,39
7	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	2342,71
CƏMİ:		1530046,42

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinə (customs.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Dissertasiya işində seçilmiş ölkələr arasında 2023-cü ildə ixrac cədvəlində dəyişiklik olmayıb. Ölkələrin sıralaması 2022-ci il ilə eynidir. Yalnız dövriyyədə dəyişiklik olub.

Cədvəl 45. Azərbaycanın 2023-cü il üzrə olan idxalı.

Min ABŞ dolları

№	Ölkənin adı	2023
1	Çin	3022810,54
2	Yaponiya	435287,67
3	Hindistan	200771,50
4	İndoneziya	73318,36
5	Malayziya	54427,84
6	Pakistan	20116,81
7	Çinin xüsusi inzibati rayonu Honkonq	2754,22
8	Çinin xüsusi inzibati rayonu Makao	13,76
CƏMİ:		3809500,7

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinə (customs.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

2023-cü ildə ixrac cədvəlində olduğu kimi idxal cədvəlində də dəyişiklik olmayıb. Ölkələrin sıralaması 2022-ci il ilə eynidir. Yalnız dövriyyədə dəyişiklik olub.

Cədvəl 46. 2023-cü ildə ticarət dövriyyəsində əsas ölkələr.

№	Ölkələr üzrə sıralamada	Ölkənin adı	Min ABŞ dolları	Ümumi dövriyyəyə nisbətən %-lə
1	4	Çin	3101549,64	6,06
2	7	Hindistan	1435502,52	2,8
CƏMİ:			4537052,16	8,86

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinə (customs.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 47. 2023-cü ildə ixracda əsas ölkələr.

№	Ölkələr üzrə sıralamada	Ölkənin adı	Min ABŞ dolları	Ümumi dövriyyəyə nisbətən %-lə
1	5	Hindistan	1234731,01	3,64
CƏMİ:			1234731,01	3,64

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinə (customs.gov.az) aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 48. 2023-cü ildə idxalda əsas ölkələr.

№	Ölkələr üzrə sıralamada	Ölkənin adı	Min ABŞ dolları	Ümumi dövriyyəyə nisbətən %-lə
1	2	Çin	3022810,54	17,49
2	9	Yaponiya	435287,67	2,52
CƏMİ:			3458098,21	20,01

Mənbə: Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub (customs.gov.az)

3.3 Azərbaycanın aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf istiqamətləri

Bu paraqrafda isə seçilən ölkələr ilə Azərbaycan arasında mövcud olan ticarət əlaqələri haqqında məlumatlar verilib. Son illərdə ticarət əlaqələrimiz daha da çoxalıb.

İndoneziya. 2022-ci ildə İndoneziyanın Azərbaycana ixrac etdiyi əsas məhsullar palma yağı (76,8 milyon dollar), soyuducu (2,36 milyon dollar) və sabun (1,92 milyon dollar) olub. Son 26 il ərzində İndoneziyanın Azərbaycana ixracı illik 36,3% artaraq 1996-cı ildəki 29,9 min dollardan 2022-ci ildə 93,5 milyon dollara yüksəlib.

2022-ci ildə İndoneziya Azərbaycana heç bir xidmət ixrac etməyib.

Azərbaycanın 2022-ci ildə İndoneziyaya ixrac etdiyi əsas məhsullara xam neft (611 milyon dollar), gil (470 min dollar), çınqıl və çınqıl daşı (101 min dollar) aiddir. Son 26 il ərzində Azərbaycanın İndoneziyaya ixracı illik 20,2% artaraq 1996-cı ildəki 5,08 milyon dollardan 2022-ci ildə 612 milyon dollara yüksəlib.

2022-ci ildə Azərbaycan İndoneziyaya heç bir xidmət ixrac etməyib.

Cədvəl 49-da 2022-ci ildə İndoneziyanın ölkəmizə ixracında üstünlük təşkil edən əsas 10 məhsulun adı, ticarət dəyəri və faiz dərəcəsi verilib.

Cədvəl 49. 2022-ci ildə İndoneziyanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları	Faiz dərəcəsi
1	Palma yağı	76,8 milyon	82,1%
2	Soyuducu	2,36 milyon	2,52%
3	Sabun	1,92 milyon	2,05%
4	Oksigen amin birləşmələri	892 min	0,95%
5	Kakao yağı	857 min	0,92%
6	Qəhvə və çay ekstraktları	713 min	0,76%
7	Ofis maşın hissələri	597 min	0,64%
8	Paslanmaz polad	514 min	0,55%
9	Kokos, brazilya qozu, keşyu	476 min	0,51%
10	Odun kömürü	442 min	0,47%

Mənbə: oec.world/en aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəldən də göründüyü kimi ticarət dəyəri ən yüksək olan məhsul palma yağıdır. Ticarət dəyəri ən az olan məhsul isə odun kömürüdür.

Azərbaycandan isə İndoneziyaya 2022-ci ildə 611 milyon ABŞ dolları dəyərində neft ixrac olunub. Faiz göstəricisi isə 99,9%-dir.

Bundan başqa əlaqələri genişləndirmək üçün yuxarıda adını qeyd etdiyim top 10 məhsuldan başqa da məhsullar ixrac oluna bilər.

Hindistan. Azərbaycanın ticarət dövriyyəsində əsas yer tutan aparıcı Asiya ölkələrindən biri də Hindistandır.

Hindistanın 2022-ci ildə ölkəmizə idxalında üstünlük təşkil edən 10 əsas məhsulun adı və ticarət dəyəri haqqında məlumatlar cədvəl 50-də verilib.

Cədvəl 51-də isə 2022-ci ildə Hindistanın ölkəmizə ixracında üstünlük təşkil edən 10 məsulun adı və ticarət dəyəri haqqında məlumatlar verilib.

Cədvəl 50. 2022-ci ildə Azərbaycanın Hindistana idxalı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Mineral yanacaqlar, yağlar, distillə məhsulları	583,70 milyon
2	Xam dəri (xəzdən başqa)	1,31 milyon
3	İpək	352,30 min
4	Optik, foto, texniki, tibbi aparat	197,84 min
5	Üzvi kimyəvi maddələr	111,87 min
6	Dəmir yolundan başqa nəqliyyat vasitələri, tramvay	66,40 min
7	Kakao və kakao preparatları	57,74 min
8	Əczaçılıq məhsulları	18,92 min
9	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar (boilers)	18,57 min
10	Alətlər, adi metaldan hazırlanmış bıçaq	17,58 min

Mənbə: https://tradingeconomics.com/india/imports/azerbaijan aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 51. 2022-ci ildə Hindistanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, Milyon ABŞ dolları
1	Tütün və tütün əvəzediciləri	21,80
2	Elektrik, elektron avadanlıq	17,96
3	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar	9,05
4	Əczaçılıq məhsulları	9,05
5	Keramika məhsulları	5,84
6	Daş, gips, sement, asbest, mika (hava raketi) və ya oxşar materiallar	4,76
7	Taxıl	3,38
8	Ət və yeməli ət sakatat (edible meat offal)	2,28
9	Qəhvə, çay, mate və ədviyyatlar	2,02
10	Optik, foto, texniki, tibbi aparat	1,81

Mənbə: https://tradingeconomics.com/india/exports/azerbaijan aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

2022-ci ildə idxalda ticarət dəyəri ən yüksək olan məhsul mineral yanacaqlar, yağlar, distillə məhsullar olub. Sonu isə alətlər, adi metaldan hazırlanmış bıçaq tutur.

İxracda isə 2022-ci ildə ilk yeri tütün və tütün əvəzediciləri tutub. Optik, foto, texniki, tibbi aparat isə sonuncu yerdə olub.

Çin. Azərbaycanın idxal və ixracında əsas yer tutan ölkələrdəndir. Son 27 il ərzində Azərbaycanın Çinə ixracı illik 18% artaraq 1995-ci ildəki 2,49 milyon dollardan 2022-ci ildə 216 milyon dollara yüksəlib.

2022-ci ildə Azərbaycan Çinə heç bir xidmət ixrac etməyib. 2022-ci ildə Çin Azərbaycana heç bir xidmət ixrac etməyib.

Son 27 il ərzində Çinin Azərbaycana ixracı illik 30,8% artaraq 1995-ci ildəki 1,07 milyon dollardan 2022-ci ildə 1,51 milyard dollara yüksəlib.

Cədvəl 52. 2022-ci ildə Azərbaycandan Çinə ixracı olunan top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları	Faiz dərəcəsi
1	Xam neft	114 milyon	52,6%
2	Bərk neft məhsulları	38,6 milyon	17,9%
3	Etilen polimerləri	28,9 milyon	13,4%
4	Digər minerallar	23,4 milyon	10,8%
5	Doymamış asiklik monokarboksilik turşular	2,14 milyon	0,99%
6	Aşılanmış at və iribuynuzlu dərilər	2,09 milyon	0,97%
7	Şokolad	1,36 milyon	0,63%
8	Xam mis	877 min	0,41%
9	Hallogenlər	846 min	0,39%
10	Qlikozidlər	751 min	0,35%

Mənbə: www.oec.world/en aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 53. 2022-ci ildə Çindən Azərbaycana ixracı olunan top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları	Faiz dərəcəsi
1	Yayım avadanlığı	80,2 milyon	5,31%
2	Kompüter	68,4 milyon	4,53%
3	Maşın	52,2 milyon	3,46%
4	Kondisioner	40,5 milyon	2,68%
5	Böyük tikinti maşınları	39,7 milyon	2,63%
6	Video ekranlar	38,1 milyon	2,52%
7	Rezin təkərlər	37,5 milyon	2,49%
8	Yastı dəmir	35,6 milyon	2,36%
9	Ofis maşın hissələri	28,9 milyon	1,91%
10	Peyvəndlər, qan, antiserumlar, toksinlər	25,7 milyon	1,7%

Mənbə: www.oec.world/en aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Yaponiya. Haqqında yazacağım növbəti aparıcı Asiya ölkəsi Yaponiyadır. Yaponiyanın demək olar ki, bütün ölkələr ilə ticarət əlaqəsi var. Eləcə də Azərbaycanla yüksək ticarət dövriyyəsi var.

Cədvəl 54. 2022-ci ildə Azərbaycanın Yaponiyaya ixracı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Alüminium	9,32 milyon
2	Duz, kükürd, torpaq, daş, gips, əhəng və sement	1,01 milyon
3	Növlərinə görə təyin olunmayan mallar	154,69 min
4	Tərəvəz, meyvə, qoz-fındıq yeməkləri (preparations)	72,81 min
5	İçkilər, spirtli içkilər və sirkə	54,41 min
6	Yeməli meyvələr, qoz-fındıq, sitrus meyvələrinin qabığı, yemiş	20,90 min
7	Xalçalar və digər tekstil döşəmə örtükləri	16,70 min
8	İncəsənət əsərləri, kolleksiyaçı parçaları və antikvarlar	10,14 min
9	Qəhvə, çay, mate və ədviyyatlar	6,26 min
10	Lak, saqqız, qatran	4,03 min

Mənbə: www.tradingeconomics.com aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 55. 2022-ci ildə Yaponiyanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Dəmir və ya poladdan məmulatlar	24,15 milyon
2	Dəmir yolundan başqa nəqliyyat vasitələri, tramvay	11,74 milyon
3	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar (boilers)	4,46 milyon
4	Optik, foto, texniki, tibbi aparat	2,89 milyon
5	Kauçuk	886,32 min
6	Növlərinə görə təyin olunmayan mallar	721,40 min
7	Elektrik, elektron avadanlıq	675,46 min
8	Müxtəlif kimyəvi məhsullar	218,41 min
9	Əczaçılıq məhsulları	157,58 min
10	Kağız və karton, pulpa, kağızdan və kartondan məmulatlar	127,01 min

Mənbə: www.tradingeconomics.com aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Malayziya. Ticarətdə üstünlük təşkil edən digər ölkə isə Malayziyadır.

Cədvəl 56. 2023-cü ildə Azərbaycanın Malayziyaya idxalı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Kakao və kakao preparatları	121,46 min
2	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar (boilers)	104,74 min
3	Optik, foto, texniki, tibbi aparat	80,77 min
4	Növlərinə görə təyin olunmayan mallar	14,31 min
5	Mineral yanacaqlar, yağlar, distillə məhsulları	11,18 min
6	Taxıl, un, nişasta, süd preparatları və məhsulları	10,8 min
7	Qeyri-adi metaldan alətlər, bıçaqlar	10,77 min
8	Üzvi kimyəvi maddələr	4,54 min
9	Dəmir yolundan başqa nəqliyyat vasitələri, tramvay	2,18 min
10	Canlı heyvanlar	154

Mənbə: www.tradingeconomics.com aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Cədvəl 57. 2022-ci ildə Malayziyanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar (boilers)	15,51 milyon
2	Sabunlar, sürtkü yağları, mumlar, şamlar, modelləşdirmə pastaları (modelling pastes)	2,71 milyon
3	Elektrik, elektron avadanlıq	2,48 milyon
4	Kauçuk	1,30 milyon
5	Dəmir və ya poladdan məmulatlar	1,07 milyon
6	Kakao və kakao preparatları	784,96 min
7	Müxtəlif yeməli preparatlar	437,37 min
8	Optik, foto, texniki, tibbi aparat	428,98 min
9	İçkilər, spirtli içkilər və sirkə	346,04 min
10	Qeyri-adi metaldan müxtəlif məmulatlar	241,59 min

Mənbə: www.tradingeconomics.com aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Pakistan. Pakistanla Azərbaycan müharibə dövründə çox yaxınlaşdılar.

Cədvəl 58. 2023-cü ildə Pakistanın Azərbaycana idxalı top 10 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Yeməli tərəvəzlər, müəyyən köklər və kök yumruları	3,02 milyon
2	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar (boilers)	2,49 milyon
3	Süni ştapel liflər	2,46 milyon
4	Taxıl	2,05 milyon
5	Trikotaj və ya toxunmamış geyim məmulatları	1,96 milyon
6	Geyim, trikotaj və ya toxunma məmulatları	1,70 milyon
7	Digər hazırlanmış toxuculuq məhsulları, dəstlər, köhnəlmiş geyimlər (worn clothing)	1,45 milyon
8	Əczaçılıq məhsulları	1,18 miluon
9	Sabunlar, sürtkü yağları, mumlar, şamlar, modelləşdirmə pastaları (modelling pastes)	751,42 min
10	Dəri məmulatlar, heyvan bağırsaqları, qoşqular	595,22 min

Mənbə: www.tradingeconomics.com aid məlumatlar əsasında tərtib olunub.

Cədvəl 59. 2023-cü ildə Azərbaycanın Pakistana ixracı top 8 məhsul.

№	Məhsulun adı	Ticarət dəyəri, ABŞ dolları
1	Gübrə	5,86 milyon
2	Mineral yanacaqlar, yağlar, distillə məhsulları	932,14 min
3	Maşınlar, nüvə reaktorları, qazanlar (boilers)	61,85 min
4	Optik, foto, texniki, tibbi aparat	19,62 min
5	Pambıq	6,68 min
6	Yeməli tərəvəzlər, müəyyən köklər və kök yumruları	4,48 min
7	Digər hazırlanmış toxuculuq məhsulları, dəstlər, köhnəlmiş geyimlər (worn clothing)	3,27 min
8	Ayaqqabı, köynək və s.	65

Mənbə: www.tradingeconomics.com aid məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Sonda belə nəticəyə gəlirik ki, ticarət nəzəriyyələri lap qədim zamandan mövcud olub. Zaman-zaman onlar yeni nəzəriyyələr ilə əvəz olunub.

Ölkələrdə öz növbəsində daima bir-birləri ilə ticarət əlaqələri saxlayıblar. Müxtəlif məhsul həm idxal, həm də ixrac ediblər. İllər üzrə bu məhsulların həcmi azalanda olub, artanda olub. Müasir dünya inkişaf elədikcə insanların tələbatları dəyişir.

Azərbaycanda öz növbəsində ölkələrlə ticarət əlaqəsi saxlayır. Müharibə dövründən sonra Azərbaycanın ticarət dövriyyəsi daha da genişlənib. Azərbaycan daha çox aparıcı Asiya ölkələri ilə ticarət əlaqələri saxlayır.

Azərbaycanın ixracında əsas problem ondan ibarətdir ki, neft-qaz sahəsindən başqa digər sahələri inkişaf elətdirmir. Digər sahələri inkişaf elətdirsə beynəlxalq aləmdə daha çox tanınar.

Dissertasiya işində mən İndoneziya, Hindistan, Çin, Yaponiya, Malayziya və Pakistan haqqında ticarət məlumatları yazmışam. Sözsüz ki, Asiya ölkələri çoxdur. Lakin, aparıcı Asiya ölkələri olaraq mən bu 6 ölkəni seçmişəm. Çünki Azərbaycan məhz bu ölkələrlə daha sıx əlaqələr saxlayırlar.

Azərbaycanda kompüterlər istehsal edən "Kür" kompüter zavodu var. İndoneziyada kompüterlər idxal edir. Əgər Azərbaycan bu sahəni daha da təkminləşdirsə kompüterləri İndoneziyaya idxal edə bilər. Bundan başqa üzvi kimyəvi maddələr, neftdən hazırlanmış məhsullar, polad, dəmir idxal edə bilər. Hətta Azərbaycan kənd təsərrüfatı məhsullarınıda idxal edə bilər. Xüsusi ilə tütün, xurma, nar idxal etmək olar. İndoneziyadan isə Azərbaycan müxtəlif növ ayaqqabılar, ədviyyatlar, batik ala bilər. Hətta İndoneziya Hind və Sakit okeanın arasında yerləşdiyi üçün müxtəlif dəniz məhsullarınıda ala bilərik.

Hindistana Azərbaycan neft, kompüterlər, dəmir, polad, zərgərlik məhsulları, müxtəlif meyvələr (nar, xurma), neftdən hazırlanmış məhsullar ixrac edə bilər. Azərbaycan isə Hindistandan düyü, paltarlar, bəzək əşyaları, süd idxal edə bilər. Hindistanın istehsal etdiyi süd dünyada məşhurdur.

Çinə Azərbaycan qiymətli daşlar ixrac edə bilər. İşğaldan azad olmuş ərazilərimizdə qiymətli daşlar yatağı var. Biz bu məhsulu ixrac etməklə həm də ölkəmizin necə zəngin olduğunu bir daha digər ölkələrə göstərmiş olarıq. Bundan başqa biz filiz, neftdən hazırlanmış məhsullar, kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edə bilərik. Müxtəlif oyunlar, mebel, yataq dəstləri ala bilərik. Son dövrlərdə Çin istehsalı olan maşınlara ölkəmizdə çox rast gəlinir.

Yaponiyaya Azərbaycan neft, neftdən hazırlanmış məhsullar, kənd təsərrüfatı məhsulları, qiymətli daşlar, qiymətli metallar ixrac edə bilər. Azərbaycan isə Yaponiyadan plastik, plastik məmulatları, elektrikmaşın avadanlıq idxal edə bilər.

Malayziyaya Azərbaycan neft, neftdən hazırlanmış məhsullar, qiymətli daşlar, alüminium ixrac edə bilər. Bundan başqa Malayziyada olan səfrimizin qeyd etdiyi kimi kənd təsərrüfatı məhsullarınıda ixrac edə bilərik. Azərbaycanda Gəncədə alüminium zavodu var. Kimyəvi məhsullar Malayziyadan Azərbaycana idxal oluna bilər.

Müharibə dövründə Azərbaycana dəstək olan əsas ölkələrdən biri də Pakistan idi. Pakistanın baş naziri Azərbaycanda səfərdə olarkən bildirmişdir ki, Azərbaycanla neft-qaz sahəsində ticarət əlaqələri saxlamaq istəyirlər. Buna görə də Azərbaycan neft ixrac edə bilər. Bundan başqa neftdən hazırlanmış məhsullar, kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edə bilər. Pambıqdan toxunmuş parçalar isə Azərbaycana idxal oluna bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan və Yaponiyanın arasında diplomatik əlaqələrin 30-cu ildönümü və əməkdaşlığın yeni mərhələsi, Ağayev Vüqar, 07.09.2022 https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ve_yaponiya_arasinda_diplomatik_elaqelerin_30_cu_ildonumu_ve_emekdasligin_yeni_merhelesi-2280935

2. Çin Azərbaycanın 4-cü iri ticarət tərəfdaşıdır, Bayramov Vaqif, 19.10.2023. https://xalqqazeti.az/az/iqtisadiyyat/144573-cin-azerbaycanin-4-cu-iri-ticaret-terefdasidir

3. Meybullayev Məmməd Həsən Xanlar oğlunun ümumi redaktəsi ilə. “İqtisadi təlimlər tarixi”. Dərslik, yenidən işlənmiş II nəşr. Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poloqrafiya Mərkəzi, 2005, 560 səh. https://web2.anl.az/read/page.php?bibid=29671&pno=66

4. Rzayeva Ş.M., Əliyeva L.Z. “İqtisadi fikir tarixi”. Dərs vəsaiti. Bakı, “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı. 2018, 388 səh. https://unec.edu.az/application/uploads/2019/09/.Rzayeva.-qtisadi-fikir-tarixi.pdf

İngilis dilində

5. An overview of mercantilism and physiocracy, Aamir Wani, 17 iyun 2020, http://brighterkashmir.com/an-overview-of-mercantilism--physiocracy#:~:text=The%20Physiocracy%20ideology%20opposed%20mercantalistic,were%20source%20of%20all%20wealth.

6. Asia continues to fuel global growth but economic momentum is slowing, Yan Carriere-Swallow, Krishna Srinivasan, 13 oktyabr 2023, https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2023/10/13/asia-continues-to-fuel-global-growth-but-economic-momentum-is-slowing

7. China’s top 10 best trading partners in 2023, 1 mart 2024-cü il, https://www.tendata.com/blogs/tradedata/5474.html

8. Factors affecting international trade flows, Md. Harun Ar Rashid, 29 oktyabr 2022,
https://limbd.org/factors-affecting-international-trade-flows-difference-between-balance-of-trade-and-balance-of-payments/#google_vignette
9. Heckscher Ohlin theory of international trade, Oishika Banerji, 9 dekabr 2022,
https://blog.ipleaders.in/heckscher-ohlin-theory-of-international-trade/
10. İndonesia top 10 exports, Daniel Workman,
https://www.worldstopexports.com/indonesias-top-10-exports/?expand_article=1
11. Japan's top 10 imports, Daniel Workman,
https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-imports/?expand_article=1
12. Modern theory of international trade, Hariharan Y of Chirst,12 Dekabr 2022,
https://blog.ipleaders.in/modern-theory-of-international-trade/
13. Meeting development challenges with trusted data, Yasuyuki Sawada, Elaine S. Tan, https://blogs.adb.org/blog/meeting-development-challenges-trusted-data
14. Malaysia's top 10 exports, Daniel Workman,
https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-exports/?expand_article=1
15. Neoclassical economics: What it is and why it is important?, Will Kenton, 28 may 2023-cü ildə yenilənib,
https://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical.asp
16. Pakistan's top 10 imports, Daniel Workman,
https://www.worldstopexports.com/pakistans-top-10-imports/?expand_article=1
17. Top10 İndonesia import goods in 2023, 29 fevral 2024,
https://www.tendata.com/blogs/tradedata/5471.html
18. Who is David Ricardo and what is he famous for?, 1 sentyabr 2023-cü ildə yenilənib, https://www.investopedia.com/terms/d/david-ricardo.asp

İnternet resursu

19. https://iep.utm.edu/smith/
20. https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Smith.html

21. https://2012books.lardbucket.org/books/challenges-and-opportunities-in-international-business/s06-01-what-is-international-trade-th.html
22. https://kommersiya934.weebly.com/uploads/4/0/3/0/40302507/movzu_3-_metn-beynelxalq_ticaret_ve_xarici_ticaret_siyaseti.pdf
23. https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/GDP.pdf
24. https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ID
25. https://www.worldometers.info/world-population/indonesia-population/
26. https://worldpopulationreview.com/countries/indonesia-population
27. https://www.chamber-international.com/export-import-key-markets/export-trading-with indonesia/#:~:text=Indonesia%20has%20generous%20natural%20resources,%2C%20plywood%2C%20rubber%20and%20textiles.
28. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IDN/Year/LTST/Summarytext
29. https://oec.world/en/profile/country/idn?flowSelector1=flow1&marketGrowthViewSelector=marketGrowthViewOption1
30. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/12/13/indonesia-economic-growth-to-ease-slightly-in-2024-as-commodity-prices-soften
31. https://www.worldometers.info/world-population/india-population/
32. https://countrymeters.info/en/India
33. https://www.chamber-international.com/export-import-key-markets/export-to-india/
34. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IND/Year/2021/SummaryText
35. https://oec.world/en/profile/country/ind
36. https://www.worldstopexports.com/indias-top-10-imports/
37. https://www.worldstopexports.com/indias-top-10-exports/

38. https://phys.org/news/2024-01-china-population-halve.html

39. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2021/SummaryText

40. https://oec.world/en/profile/country/chn

41. https://www.worldstopexports.com/chinas-top-10 imports/?expand_article=1

42. https://www.worldometers.info/world-population/japan-population/

43. https://worldpopulationreview.com/countries/japan-population

44. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/JPN/Year/2021/SummaryText

45. https://oec.world/en/profile/country/jpn

46. https://asia.nikkei.com/Economy/Japanese-exports-hit-record-in-2023-on-weak-yen

47. https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-exports/

48. https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-of-malaysia.html

49. https://datareportal.com/reports/digital-2024-malaysia#:~:text=Population%20of%20Malaysia%20in%202024,of%20the%20population%20is%20male

50. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MYS/Year/2021/SummaryText

51. https://oec.world/en/profile/country/mys

52. https://www.thestar.com.my/business/business-news/2024/02/16/malaysia-registers-economic-growth-of-3-in-4q23

53. https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-imports/

54. https://www.worldometers.info/world-population/pakistan-population/

55. https://worldpopulationreview.com/countries/pakistan-population

56. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IDN/Year/2021/Summary

57. https://oec.world/en/profile/country/pak

58. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/04/01/pakistan-implementing-an-ambitious-credible-and-clearly-communicated-economic-reform-plan-critical-for-robust-recovery-p

59. https://www.worldstopexports.com/pakistans-top-10-exports/

60. https://www.exportimportdata.in/blogs/top-import-products-of-indonesia.aspx

61. https://www.tradeimex.in/indonesia-import

62. https://www.tendata.com/blogs/tradedata/5471.html

63. https://www.dhl.com/discover/en-id/e-commerce-advice/e-commerce-best-practice/top-10-export-commodities-in-indonesia

64. https://www.tradeimex.in/indonesia-export

65. https://www.worldstopexports.com/indonesias-top-10-exports/?expand_article=1

66. https://pangea-network.com/top-10-largest-india-imports-2024/

67. https://oec.world/en/profile/country/ind?subnationalFlowSelector=flow0

68. https://www.eximpedia.app/blog/india-top-export-products

69. https://oec.world/en/profile/country/ind?subnationalFlowSelector=flow0&yearlyTradeFlowSelector=flow1

70. https://oec.world/en/profile/country/chn?yearlyTradeFlowSelector=flow1

71. https://www.worldstopexports.com/chinas-top-10-imports/?expand_article=1

72. https://oec.world/en/profile/country/chn

73. https://www.worldstopexports.com/chinas-top-10-exports/?expand_article=1#google_vignette

74. https://oec.world/en/profile/country/jpn?yearlyTradeFlowSelector=flow0

75. https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-exports/

76. https://oec.world/en/profile/country/jpn?yearlyTradeFlowSelector=flow1

77. https://www.worldstopexports.com/japans-top-10-imports/

https://pangea-network.com/top-10-largest-malaysia-imports-2024/

78. https://www.tradeimex.in/malaysia-import
79. https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-exports/?expand_article=1#google_vignette
80. https://www.tradeimex.in/malaysia-export
81. https://www.worldstopexports.com/malaysias-top-10-imports/?expand_article=1#google_vignette
82. https://www.tradeimex.in/pakistan-import
83. https://www.tradeimex.in/pakistan-export
84. https://sesqazeti.az/news/politics/720797.html
85. https://competition.gov.az/az/post/37/indoneziya-ile-iqtisadi-elaqelerin-genislendirilmesi-muzakire-olunub
86. https://azertag.az/xeber/bakida_hindistan_mehsullarinin_en_boyuk_ekskluziv_ticaret_sergisinin_achilis_merasimi_olub-2276054
87. https://www.taxes.gov.az/az/post/2875
88. https://az.ajmedia.jp/az%C9%99rbaycan-il%C9%99-malayziya-arasinda-iqtisadi-%C9%99laq%C9%99l%C9%99r-muzakir%C9%99-olunub/
89. https://kualalumpur.mfa.gov.az/en/news/3271/utusan-malaysia-qezetinde-olkemizin-iqtisadi-potensiali-ve-investisiya-imkanlari-barede-yazi-derc-edilib
https://www.amerikaninsesi.org/a/7138655.html
90. https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ile_pakistan_arasinda_ticaret_elaqeleri_terefler in_potensialina_uygun_artirilmalidir-2962815
91. https://www.stat.gov.az/source/trade/
92. https://customs.gov.az/uploads/foreign/2022/2022_12.pdf?v=1674644815
93. https://customs.gov.az/uploads/foreign/2023/2023_12.pdf?v=1705581222
94. https://oec.world/en/profile/bilateral-country/idn/partner/aze
95. https://tradingeconomics.com/india/imports/azerbaijan
96. https://tradingeconomics.com/india/exports/azerbaijan
97. https://oec.world/en/profile/bilateral-country/aze/partner/chn?redirect=true

98. https://tradingeconomics.com/japan/imports/azerbaijan

99. https://tradingeconomics.com/japan/exports/azerbaijan

100. https://tradingeconomics.com/malaysia/imports/azerbaijan

101. https://tradingeconomics.com/malaysia/exports/azerbaijan

102. https://tradingeconomics.com/azerbaijan/imports/pakistan

103. https://tradingeconomics.com/azerbaijan/exports/pakistan

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. 2022-ci il Aparıcı Asiya ölkələrinin ÜDM-i və əhalisi 21
Cədvəl 2. 2021-ci ildə İndoneziyanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr 25
Cədvəl 3. 2021-ci ildə İndoneziyanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr 25
Cədvəl 4. 2021-ci ildə Hindistanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr 29
Cədvəl 5. 2021-ci ildə Hindistanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr 29
Cədvəl 6. 2021-ci ildə Çinin ixracında əsas tərəfdaş ölkələr 32
Cədvəl 7. 2021-ci ildə Çinin idxalında əsas tərəfdaş ölkələr 32
Cədvəl 8. 2021-ci ildə Yaponiyanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr 35
Cədvəl 9. 2021-ci ildə Yaponiyanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr 36
Cədvəl 10. 2021-ci ildə Malayziyanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr 39
Cədvəl 11. 2021-ci ildə Malayziyanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr 39
Cədvəl 12. 2021-ci ildə Pakistanın ixracında əsas tərəfdaş ölkələr 41
Cədvəl 13. 2021-ci ildə Pakistanın idxalında əsas tərəfdaş ölkələr 41
Cədvəl 14. 2022-ci ildə İndoneziyanın idxalında top 10 məhsul 44
Cədvəl 15. 2023-cü ildə İndoneziyanın idxalında top 10 məhsul 45
Cədvəl 16. 2022-ci ildə İndoneziyanın ixracında top 10 məhsul 46
Cədvəl 17. 2023-cü ildə İndoneziyanın ixracında top 10 məhsul 46
Cədvəl 18. 2022-ci ildə Hindistanın ixracında top 10 məhsul 47
Cədvəl 19. 2023-cü ildə Hindistanın ixracında top 10 məhsul 47
Cədvəl 20. 2022-ci ildə Hindistanın idxalında top 10 məhsul 47
Cədvəl 21. 2022-ci ildə Çinin idxalında top 10 məhsul 48
Cədvəl 22. 2023-cü ildə Çinin idxalında top 10 ölkə 48
Cədvəl 23. 2022-ci ildə Çinin ixracında top 10 məhsul 49
Cədvəl 24. 2023-cü ildə Çinin ixracında top 10 məhsul 49
Cədvəl 25. 2022-ci ildə Yaponiyanın ixracında top 10 məhsul 50
Cədvəl 26. 2023-cü ildə Yaponiyanın ixracında top 10 məhsul 51
Cədvəl 27. 2022-ci ildə Yaponiyanın idxalında top 10 məhsul 51
Cədvəl 28. 2023-cü ildə Yaponiyanın idxalında top 10 məhsul 52
Cədvəl 29. 2022-ci ildə Malayziyanın idxalında top 10 məhsul 53
Cədvəl 30. 2023-cü ildə Malayziyanın ixracında top 10 məhsul 53
Cədvəl 31. 2022-ci ildə Malayziyanın ixracında top 10 məhsul 53
Cədvəl 32. 2023-cü ildə Malayziyanın idxalında top 10 məhsul 54
Cədvəl 33. 2022-ci ildə Pakistanın idxalında top 10 məhsul 55
Cədvəl 34. 2022-ci ildə Pakistanın ixracı 55
Cədvəl 35. Azərbaycanın 2019-2021-ci illər üzrə olan idxalı 62
Cədvəl 36. Azərbaycanın 2022-ci il üzrə olan idxalı 63
Cədvəl 37. Azərbaycanın 2019-cu il üzrə olan ixracı 63
Cədvəl 38. Azərbaycanın 2020-ci illər üzrə olan ixracı 64
Cədvəl 39. Azərbaycanın 2021-ci il üzrə olan ixracı 64

Cədvəl 40. Azərbaycanın 2022-ci il üzrə olan ixracı.. 64
Cədvəl 41. 2022-ci ildə ticarət dövriyyəsində əsas ölkələr.. 65
Cədvəl 42. 2022-ci ildə ixracda əsas ölkələr.. 65
Cədvəl 43. 2022-ci ildə idxalda əsas ölkələr.. 65
Cədvəl 44. 2022-ci ildə idxalda əsas ölkələr.. 66
Cədvəl 45. Azərbaycanın 2023-cü il üzrə olan ixracı.. 66
Cədvəl 46. 2023-cü ildə ticarət dövriyyəsində əsas ölkələr... 66
Cədvəl 47. 2023-cü ildə ixracda əsas ölkələr... 67
Cədvəl 48. 2023-cü ildə idxalda əsas ölkələr... 67
Cədvəl 49. 2022-ci ildə İndoneziyanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul..................................68
Cədvəl 50. 2022-ci ildə Azərbaycanın Hindistana idxalı top 10 məhsul..................................... 68
Cədvəl 51. 2022-ci ildə Hindistanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul...................................... 69
Cədvəl 52. 2022-ci ildə Azərbaycandan Çinə ixracı olunan top 10 məhsul................................. 69
Cədvəl 53. 2022-ci ildə Çindən Azərbaycana ixracı olunan top 10 məhsul................................. 70
Cədvəl 54. 2022-ci ildə Azərbaycanın Yaponiyaya ixracı top 10 məhsul..................................... 70
Cədvəl 55. 2022-ci ildə Yaponiyanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul..................................... 70
Cədvəl 56. 2023-cü ildə Azərbaycanın Malayziyaya idxalı top 10 məhsul.................................. 71
Cədvəl 57. 2022-ci ildə Malayziyanın Azərbaycana ixracı top 10 məhsul................................... 71
Cədvəl 58. 2023-cü ildə Pakistanın Azərbaycana idxalı top 10 məhsul.......................................71
Cədvəl 59. 2023-cü ildə Azərbaycanın Pakistana ixracı top 8 məhsul... 72

Diaqramların siyahısı

Diaqram 1. İndoneziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.. 27
Diaqram 2. İndoneziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı.. 28
Diaqram 3. Hindistanın 2022-ci ildə qitələr üzrə idxalı... 31
Diaqram 4. Hindistanın 2021-ci ildə qitələr üzrə ixracı... 31
Diaqram 5. Çinin 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.. 34
Diaqram 6. Çinin 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı... 34
Diaqram 7. Yaponiyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.. 37
Diaqram 8. Yaponiyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı... 38
Diaqram 9. Malayziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə idxalı.. 40
Diaqram 10. Malayziyanın 2023-cü ildə qitələr üzrə ixracı... 40
Diaqram 11. Pakistanın 2021-ci ildə qitələr üzrə idxalı... 43
Diaqram 12. Pakistanın 2022-ci ildə qitələr üzrə idxalı... 43